

**JACOB VAN MAERLANT SE *DER NATUREN BLOEME* AS
ENSIKLOPEDIESE NARRATIEF**

deur

ELIZABETH RABIE THERON

Voorgelê ter gedeeltelike vervulling van die vereistes vir
die graad

MAGISTER ARTIUM

in die vak

AFRIKAANS

aan die

UNIVERSITEIT VAN SUID-AFRIKA

STUDIELEIER: DR H.J. PIETERSE

JANUARIE 2003

INHOUDSOPGawe

VOORWOORD

HOOFSTUK 1:	INLEIDING, PROBLEEMSTELLING EN VOORUITSKOUING	1
1.1	Inleiding	1
1.2	Probleemstelling en doel van die studie	1
1.3	Ontplooiing van die studie	2
HOOFSTUK 2:	DIE ENSIKLOPEDIESE NARRATIEF	5
2.1	Inleiding	5
2.2	Die plek van die ensiklopediese narratief in die Westerse kader	6
2.3	Bestaande ensiklopediese narratiewe	6
2.4	Die kenmerke van 'n genre	7
2.5	Verskillende sieninge oor die ensiklopediese narratief	9
2.6	Ontwikkeling van die ensiklopediese narratief	11
2.7	Vooruitskouing: Plek van die ensiklopediese narratief in die toekoms	12
2.8	Eienskappe van die ensiklopediese narratief	13
2.9	Aankondiger van 'n "nuwe orde"	14
2.10	Uitkringeffek van die ensiklopediese narratief	15
2.11	Verplasing van die klem	16
2.12	Samevatting	17
HOOFSTUK 3:	JACOB VAN MAERLANT	19
3.1	Inleiding	19
3.2	Jacob van Maerlant se lewensgeskiedenis	20
3.3	Van Maerlant se leef-en denkwêrel , asook dié van sy teikengehoor	24
3.3.1	Van Maerlant se teikengehoor	24
3.3.2	Die wêreld van die rykes en adel	24
3.3.3	Van Maerlant se godsdiestige opvattings	26
3.4	'n Tipering van Van Maerlant se werk	27
3.4.1	Inhoud	27
3.4.2	Persoonlike talent	28
3.4.3	Didaktiese inslag	29
3.5	Samevatting	31
HOOFSTUK 4:	DER NATUREN BLOEME	33
4.1	Inleiding	33
4.2	Die ontstaan van <i>Der Naturen Bloeme</i>	34
4.3	Redes vir die skryf van <i>Der Naturen Bloeme</i>	34
4.4	Ontstaantydperk	37
4.5	Die indelingsbeginsels van <i>Der Naturen Bloeme</i>	38
4.6	Brontekste	39
4.7	Die teikengehoor van <i>Der Naturen Bloeme</i>	41
4.8	Inhoud, temas, taal, vorm en styl	42
4.8.1	Taal en styl	42
4.8.2	Versvorm	42
4.8.3	Woordgebruik en manuskripte	43
4.8.4	Inhoud van <i>Der Naturen Bloeme</i>	44

4.8.5	Werklike en fabelagtige diere	45
4.8.6	Wetenskaplike tradisie	47
4.8.7	Simboliek	49
4.8.8	Rate teen siektes	51
4.8.9	Kritiek teen die adelstand; lesse en vermanings	51
4.9	Samevatting	54
 HOOFSTUK 5: DER NATUREN BLOEME GETOETS AAN DIE VEREISTES VIR DIE ENSIKLOPEDISE NARRATIEF		 55
5.1	Inleiding	55
5.2	Kenmerk 1. Vorm en styl	55
5.3	Kenmerk 2. 'n Breër perspektief	59
5.4	Kenmerk 3. Werk van groot omvang	62
5.5	Kenmerk 4. Uitkringeffek	63
5.6	Kenmerk 5. Die ensiklopediese narratief as wetenskaplike werk	65
5.7	Kenmerk 6. Die ensiklopediese narratief as genre	67
5.8	Kenmerk 7. Die alledaagse as vertrekpunt	69
5.9	Kenmerk 8. Proklameerde van 'n nuwe dispensasie	71
5.10	Kenmerk 9. Die dubbele funksie van voorspelling en satire	72
5.11	Kenmerk 10. Saamgroepering van narratiewe	73
5.12	Samevatting	74
 HOOFSTUK 6: SAMEVATTING EN BEVINDINGS		 75
 BIBLIOGRAFIE		 80

RÉSUMÉ

JACOB VAN MAERLANT'S *DER NATUREN BLOEME* AS ENCYCLOPAEDIC NARRATIVE

During the past decade various studies have been conducted on the medieval bestiary and simultaneously much has been written on the life and work of the medieval scholar and writer, Jacob van Maerlant. Van Maerlant's famous encyclopaedic work, *Der Naturen Bloeme* (*Book of Nature*) has been thoroughly investigated in recent literary studies, though little has been done to identify this work as **encyclopaedic narrative**.

The term, **encyclopaedic narrative**, is relatively unknown in Western literature and therefore demands the research which is conducted in this thesis. In the course of this study, the *genre* of **encyclopedic narrative** is investigated and the *Naturen Bloeme* is identified as a member of this exclusive genre.

Edward Mendelson's article "From Dante to Pynchon" (1976) serves as the starting point for this study, from where it continues its investigation into the works of Jacob Van Maerlant. Van Maerlant's *Der Naturen Bloeme* is compared to a unique set of qualities for the **encyclopaedic narrative** in which corresponding points are identified. From this investigation it is shown that *Der Naturen Bloeme* qualifies as a member of the genre, encyclopaedic narrative.

Key Terms

Bestiary; Jacob Van Maerlant; *Der Naturen Bloeme*; Genre; Encyclopaedic narrative; Medieval symbolism; Medieval society; Mythical beasts.

OPSOMMING

Baie navorsing oor die Middeleeuse Bestiarium is reeds gedurende die afgelope dekade gedoen en baie is geskryf oor die lewe en werk van Jacob van Maerlant. Alhoewel sy natuurboek, *Der Naturen Bloeme*, baie belangstelling in die literêre wêreld ontlok, is daar nog weinig gedoen om *Der Naturen Bloeme* as **ensiklopediese narratief** te identifiseer.

Die relatiewe onbekendheid van die begrip **ensiklopediese narratief** in die Westerse literatuur dien as aansporing tot die ondersoek wat in hierdie skripsie vervat word. In hierdie studie sal die genre van die **ensiklopediese narratief** bespreek word. *Der Naturen Bloeme* word as voorbeeld gebruik.

Die **ensiklopediese narratief** word bespreek na aanleiding van die artikel "From Dante to Pynchon" (1976) waarin Mendelson die term omskryf en riglyne daarstel vir die tipering daarvan as genre. Uit die ondersoek blyk dit dat die **ensiklopediese narratief** 'n genre is wat erkenning behoort te kry in die literêre wêreld.

Die studie ondersoek ook die lewe en werk van Jacob van Maerlant wat as Informatikus gedurende die Middeleeue groot bekendheid verwerf het. Sy omvangryke ensiklopediese werk, *Der Naturen Bloeme*, word telkens getoets aan die hand van kenmerke vir die **ensiklopediese narratief** en die raakpunte word uitgewys. Uit die ondersoek word aangetoon dat *Der Naturen Bloeme* as **ensiklopediese narratief** erken kan word.

VOORWOORD

Ek wil graag die volgende dankbetuigings doen:

- aan Abba Vader vir die voorreg om hierdie studie te kon doen en voltooi.
- aan my studieleier, dr. Henning Pieterse vir sy vriendelikheid, ondersteuning, kennis, insig, geduld en doelgerigte leiding.
- aan Louise van Heerden van die Unisa Biblioteek vir waardevolle hulp met die naslaan- en opleeswerk.
- aan die VAN EWIJK-STIGTING vir finansiële bystand gelewer vir hierdie studie.

HOOFSTUK 1

INLEIDING

1.1 Aanknopings

Gedurende die afgelope dekade is daar heelwat geskryf oor die Middeleeue en het die belangstelling in die Middeleeuse Bestiarium baie toegeneem (vgl. onder meer Burger 1990, Goedegebuure 1996, Fens 1996, Maas 1998, en ander). Die lewe en werk van Jacob van Maerlant, die “vader der Dietsche dichteren algader” (Van Mierlo 1946: 7), is die afgelope tyd al hoe meer nagevors en heelwat is oor hom geskryf. Sy hele oeuvre en veral sy natuurboek, *Der Naturen Bloeme*, is reeds wyd bestudeer. Meestal is die studies gedoen vanuit die perspektief van die Middeleeuse Bestiarium of die historiese en literêr-historiese agtergrond van die Middeleeue.

1.2 Probleemstelling en doel van die studie

Tot dusver is daar nog min navorsing gedoen om Jacob van Maerlant se *Der Naturen Bloeme* vanuit die raamwerk van ‘n ensiklopediese perspektief te bestudeer. Die doel van hierdie studie is eerstens om die relatief onbekende genre, naamlik die **ensiklopediese narratief**, te ondersoek en tweedens om te poog om *Der Naturen Bloeme* as lid van hierdie eksklusiewe genre te onderskei.

1.3 Ontplooiing van die studie

Die begrip **ensiklopediese narratief** is nog in 'n groot mate onbekend in die literêre wêrld. In paragraaf 2 word spesifiek gekyk na die term **ensiklopediese narratief** en die plek daarvan in die Westerse kader. Dit word gedoen aan die hand van 'n artikel deur Edward Mendelson, "From Dante to Pynchon" (1976). In hierdie artikel omskryf Mendelson die term **ensiklopediese narratief** en stipuleer hy riglyne waarvolgens dit as 'n genre tipeer kan word. Alhoewel die ensiklopediese narratief reeds in die Westerse literatuur 'n sentrale posisie inneem, blyk dit dat die term as sulks en die tipering daarvan as genre nog nie ten volle erkenning gekry het nie.

Om die aard van die ensiklopediese narratief in die Westerse opset te verstaan moet die ander werke wat lede van hierdie eksklusiewe groep uitmaak, eers genoem word. Daarna sal gekyk word na die proses van identifikasie, veral met betrekking tot Pynchon wat hierdie proses meer herkenbaar gemaak het in sy *Gravity's Rainbow*, omdat hierdie werk sy eie ontvangs en kulturele assimilasie voorspel.

Die ontwikkeling van die ensiklopediese narratief uit die epiese verhaal en die verdere strukture daarvan toon dat dit nie deur 'n enkele plot of struktuur nie, maar deur 'n wyer stel kwaliteite onderskei word. In

hierdie ondersoek sal die ensiklopediese narratief as unieke kunsform ook bestudeer word.

In paragraaf 3 word Jacob van Maerlant as begaafde en talentvolle digter bestudeer. Sy omvangryke oeuvre kom ook onder die soeklig. Hy het as Informatikus gedurende die Middeleeue oor verskillende temas geskryf wat wissel van koningskap, die kruistogte, die krygstegniek en Mariaverering (Van Mierlo 1946: 145), tot by sy belangstelling in die natuur, drome en edelstene. Hy het ook 'n buitengewone belangstelling in die leed van die armes en onderdruktes getoon.

Die latere strydleuse van die Vlaminge in hulle verset teen die "valsche, walsche poëten", is ook 'n uitvloeisel van Jacob van Maerlant se ywer. Hy kom in verset teen verdagte bronne en die "logengeest der Walsche dichters" en dit was dan ook een van die redes waarom hy sy *Der Naturen Bloeme* geskryf het (vgl. Verwijs 1878: x).

Der Naturen Bloeme, die omvangryke werk oor die wonder van die natuur wat Van Maerlant in Vlaandere, in die volkstaal geskryf het, word in paragraaf 4 bespreek. Die werk handel veral oor die diereryk maar ook oor die wonder van die natuur. Daar word bespiegel oor wanneer *Der Naturen Bloeme* onstaan het asook waarom hy dit geskryf het. Die alfabetiese ordening van die werk wat dit as 'n nuttige naslaanbron onderskei, word ook bespreek.

Raakpunte tussen *Der Naturen Bloeme* en *De Naturis Rerum* van Thomas van Cantimpré word bespreek. In teenstelling met Thomas van Cantimpré wat vir die geestelikes geskryf het, het Van Maerlant op 'n eenvoudiger manier geskryf. Sy teikengehoor was die burgerlikes. Die teks is ryklik geïllustreer om dit meer toeganklik vir die lekepubliek te maak. Hy skryf in die volkstaal, in versvorm en sy werk is vol sedelesse en simboliek.

Die vraag of *Der Naturen Bloeme* aan die vereistes vir die ensiklopediese **narratief** voldoen, word in paragraaf 5 aan die hand van tien verskillende kenmerke bespreek. Die ensiklopediese kwaliteite van *Der Naturen Bloeme* word ondersoek; raakpunte met die ensiklopediese narratief word uitgewys en elke kenmerk word afsonderlik bespreek. Die begrip **genre** word ook behandel en *Der Naturen Bloeme* word telkens daaraan getoets. Soos in par. 5 bespreek, blyk dit dat *Der Naturen Bloeme* beslis essensiële kenmerke besit van die ensiklopediese narratief.

HOOFSTUK 2

DIE ENSIKLOPEDISE NARRATIEF

2.1 Inleiding

Die begrip **ensiklopediese narratief** is in die literêre wêreld nog relatief onbekend en word slegs in enkele gevalle aangetref. Een daarvan is die artikel “From Dante to Pynchon” van Edward Mendelson (1976) waarin hy die term **ensiklopediese narratief** omskryf en poog om dit as ‘n genre te tipeer.

Tot dusver is daar nog nie veel gedoen om hierdie term in die veld van die literatuur formeel te kontekstualiseer of om die inherente kwaliteite van die genre te ontleed nie.

In hierdie hoofstuk gaan die term **ensiklopediese narratief** aan die hand van Mendelson se artikel van naderby beskou word. Daar gaan gekyk word na die plek van die ensiklopediese narratief in die letterkunde, na die ontstaan en groei daarvan in die breë spektrum van die internasionale letterkunde en na die moontlike identifikasie daarvan as genre.

2.2 Die plek van die ensiklopediese narratief in die Westerse kader

Mendelson (1976: 1267) beskou die ensiklopediese narratief as “van sentrale belang” in die Westerse literatuur, maar meen dat die term wat hy daarvoor gebruik, en die genre waarvoor dit staan, nog nie ten volle erken word nie. Een moontlike verklaring waarom nóg die historiese, nóg minder die formele kritici tot dusver min aandag aan hierdie term gegee het, kan afgelei word van die feit dat die genre slegs geïdentifiseer kan word in **beide** historiese en formele terme.

Die ensiklopediese narratief beklee ‘n spesiale, definieerbare plek in ‘n nasionale kultuur. Daar is verder ook ‘n unieke stel formele en tematiese vereistes waaraan die ensiklopediese narratief moet voldoen.

2.3 Bestaande ensiklopediese narratiewe

Voordat ‘n definisie vir hierdie unieke literêre term gevind kan word, is dit nodig om eers die afsonderlike lede van hierdie familie, wat volgens Mendelson uit sewe bestaan, te noem. Hulle is: Dante se *Divina Commedia*; Rabelais se vyf boeke oor Gargantua en Pantagruel; Cervantes se *Don Quixote*; Goethe se *Faust*; Melville se *Moby-Dick*; Joyce se *Ulysses* en Iaastens, Pynchon se *Gravity's Rainbow*.

Mendelson sluit nie die moontlikheid uit dat daar wel ander soortgelyke werke kan bestaan nie.

2.4 Die kenmerke van 'n genre

'n **Genre** word gewoonlik uitgeken deur sekere intrinsieke eienskappe. Volgens Cloete (1992: 148) dui die term **genre** op die tipologie of klas waartoe 'n literêre werk behoort en kan dit ook in die breër sin van die woord gebruik word om verskillende kunsvorme aan te dui. Mendelson (1976: 1267) wys op sekere konstante, uitstaande kwaliteite waarvolgens 'n genre getypeer kan word. Die seleksiebeginsels is gebaseer op die verwagtinge van lezers en die interpretasie van outeurs.

Oor die identifikasie van die ensiklopediese narratief as genre skryf Mendelson (1976: 1267): "By identifying the genre of encyclopaedic narrative both in formally intrinsic terms and in terms of extrinsic matters of reception and expectation, I hope to call attention to the degree to which cultures and individual readers provide external order for literary experience".

Pynchon het die proses van identifikasie meer herkenbaar gemaak in sy *Gravity's Rainbow*, want hierdie ensiklopediese narratief voorspel sy eie ontvangs en kulturele assimilasie.

Feitlik elke belangrike Westerse kultuur bring, sodra hy bewus word van sy eie identiteit, 'n ensiklopediese outeur voort in wie se werk die hele sosiale en linguistiese spektrum van sy nasie uitgebeeld word. Die vorm en styl van sy werk weerspieël die literêre styl en konvensies van sy volk, wie se dialek hy vestig as nasionale taal. Deur sy voortdurende, intense fokus op sy kultuur en die gebruik van sy gemeenskap word die ensiklopediese outeur gevestig in sy posisie as nasionale skrywer.

Wat dit moeilik maak om die ensiklopediese narratief as genre te identifiseer, is die feit dat sy outeurs nooit uitsluitlik van die standpunt uitgaan om 'n ensiklopediese narratief te skryf, in dié sin dat 'n skrywer van 'n tragedie sou uitgaan om op die patroon van die ou tragedie, 'n nuwe een te produseer nie.

Hoewel die meeste van die outeurs van die ensiklopediese narratief skryf oor die geskiedkundige verlede van hulle mense, is hulle werk gewoonlik 'n weerspieëling van die alledaagse lewe en gaan hulle voort om te skryf oor die gewone wêreld rondom hulle. Eers nadat hul werk gepubliseer is en die werk sy plek ingeneem het as lid van hierdie klein, eksklusieve genre, kan dit erken word as ensiklopediese narratief – iets wat die skrywer gewoonlik nie verwag het nie.

Die term **genre** kan ook in 'n breër konteks gebruik word. Dit verwys steeds na 'n gesamentlike agent en groepeer soortgelyke terme saam, maar in hierdie geval word die vlak van die groepering een trappie hoër geneem. In plaas daarvan dat **genre** 'n groepering van eienskappe is wat gebind is aan 'n spesifieke medium, kan genre verder geïdentifiseer word as 'n kontinuïteit met 'n sisteem van transformasie wat van oomblik na oomblik veranderbaar is. Hierdie siening word deur Abrahams (2002: 21) onderskryf. Wanneer die woord **genre** in sy breë betekenis ondersoek word, is dit duidelik dat die woord etimologies verwant is aan die Latynse woord *genus*, ("tipe") en die Grieks *genea*, ("ras"). Dit lei verder na die etimologiese verband tussen die woord *genre* en die woorde *generous*, *generate*, *genesis*, *generic*, *general*, en *genitor*. Omdat die betekenis van al hierdie woorde verband hou met die woord *genre*, dien hulle as skakel tot 'n wyer betekenisreeks. Hiervolgens is *genre* nie meer net 'n tipe nie, maar 'n proses op sy eie; genre as sy eie kontinuum. **Genre** kry dan 'n aaneenlopendheid, en word 'n vertelling met 'n kontinuum, waarin 'n sisteem van transformasie ingesluit is.

2.5 Verskillende sieninge oor die ensiklopediese narratief

Die ensiklopediese narratief is nie noodwendig altyd een enkele groot werk nie, maar kan ook ontstaan wanneer 'n outeur verskeie

meesterstukke skryf. In Engeland het die ensiklopediese rol veral betrekking op Shakespeare; in Rusland op Pushkin. Beide hierdie outeurs het 'n aantal relatief klein meesterstukke geproduseer, eerder as 'n enkele reuse werk.

Voordat die kritiese implikasies van die ensiklopediese narratief ontleed kan word, sal dit goed wees om eers 'n raamwerk van die algemene teorie van hierdie genre as uitgangspunt te hê.

Ensiklopediese narratiewe poog almal om 'n volledige spektrum van feite te gee oor die geloof en ideologiese perspektiewe van 'n sekere kultuur, terwyl dit dan die oorsprong van daardie spesifieke idees ontleed (Mendelson 1976: 1269). Omdat die ensiklopediese narratief 'n produk is van 'n era waarin die wêreld se kennis baie groter is as wat enige enkele persoon kan hanteer, maak navorsers noodwendig gebruik van sinteses. Geen ensiklopediese narratief kan 'n breë spektrum van bv. fisika in detail beskryf nie en daarom dien voorbeeld van een of twee onderafdelings van wetenskaplike dissiplines om die hele wetenskaplike sektor van menslike kennis te dek. Een van die basiese verskilpunte tussen die epiiek en die ensiklopedie is juis die feit dat die epiiese skrywer nie veel belangstelling toon vir vakdissiplines wat buite sy ervaringsveld val nie (vgl. Mendelson 1976: 1269).

2.6 Ontwikkeling van die ensiklopediese narratief

Ensiklopediese narratiewe ontwikkel uit die epiese verhaal en gebruik dikwels epiese strukture as organisatoriese raamwerk. Die epos behandel die onmiddellike kultuur waaruit hy geneem is slegs suggestief of analogies. Die handeling vind in die legendariese verlede plaas. Hoewel die handeling as genre baie sterk op die skrywer se huidige situasie inspeel, vind die handeling min van sy gebeurtenisse uit die gewone, onmiddellike gebeure.

Aan die ander kant word die ensiklopediese narratief, word naby die onmiddellike situasie geplaas, maar nie binne-in nie. Die hoofhandeling vind ongeveer 20 jaar voor die skryf van die boek plaas, wat die boek toelaat om 'n mimetiese of satiriese verhouding tot die wêreld van die lezers te behou, terwyl sy karakters terselfdertyd toegelaat word om akkurate voorspellings te maak van die gebeure wat plaasvind tussen die tyd van skryf en die tyd van handeling. Dante het byvoorbeeld teen ongeveer 1307 begin skryf oor gebeure wat veronderstel was om reeds te gebeur het om en by Pinkstertyd 1300 . Cervantes laat Don Quixote sy eie geskiedenis voorspel en Joyce het die outeurskap van Stephen Dedalus korrek voorspel. In *Gravity's Rainbow* geskied die handeling op die tydstip wat Pynchon voorstel as die "oomblik van ontstaan" van die huidige geskiedenis. (Dié tydstip was rondom die einde van die Tweede Wêreldoorlog). Ensiklopediese narratiewe

bereik die dubbele funksie van voorspelling en satire: dit voorspel gebeure wat, met verwysing na die handeling in die boek, in die onvoorspelbare toekoms gebeur, tog is die handeling self naby genoeg aan die moment van publikasie om die boek toe te laat om te verwys na die onmiddellike omstandighede in lesers se lewens (Mendelson 1976: 1270).

2.7 Vooruitskouing: Plek van ensiklopediese narratief in die toekoms

Die geweldige openheid in tyd word geëggo deur die besondere vervlegtheid van die vorm van die ensiklopediese narratief. 'n Generiese analyse van ensiklopediese narratiewe toon meer wydverspreide resultate as wat deur enige ander soort fiksie bereik kan word (Mendelson 1976: 1270). 'n Ensiklopediese narratief is onder andere 'n saamgroepering van narratiewe, insluitend maar nooit beperk tot die konvensies van die heroïese epiiek, die roman, simboliese gedigte, *Bildungsroman*, bourgeois novelles, liriese interludes of die drama nie.

Die meeste ensiklopediese werke sluit karakters in wat, in ooreenstemming met die konvensies van ander genres, onsuksesvol probeer leef. Dit is karakters "wat probeer om die boek in 'n roman te verander" (vgl. Mendelson 1976: 1270) maar nie daarin slaag nie (Don Quixote, Faust se seun Euphorion). Hulle mislukking om die omvang van die ensiklopedie in die kanale van die bekende konvensie te lei,

wys op die intoleransie wat die ensiklopediese formaat aan die kortsigtige eise van die persoonlike verwagting en perspektief stel.

2.8 Eienskappe van die ensiklopediese narratief

Die ensiklopediese narratief onderskei homself nie deur 'n enkele plot of struktuur nie, maar deur 'n wyer stel kwaliteite. Die kenmerke van die ensiklopediese narratief is kortliks die volgende:

- Die vorm en styl van die ensiklopediese narratief is gewoonlik 'n weerspieëeling van die literêre styl en konvensies van die land en volk waaruit dit ontstaan.
- Daar is 'n breër perspektief oor die totale spektrum van die kultuur as 'n gewone werk van geskrewe fiksie.
- Gewoonlik is dit 'n werk van groot omvang.
- Dit kring uit na die nasionale en mitiese geskiedenis asook na die geskiedenis van die eie taal.
- Dit is 'n wetenskaplike werk.
- Dit kan as 'n eie genre geklassifiseer word.
- Dit ontstaan vanuit die normale, alledaagse lewe.
- Dit is gewoonlik 'n proklameerde van 'n nuwe dispensasie.
- Die dubbele funksie van profesie en satire word bereik.
- Dit behels 'n ensiklopedie (saamgroepering) van narratiewe en literêre style.

In paragraaf 5 sal meer uitgebreid geskryf word oor bogenoemde eienskappe.

‘n Volledige spektrum van tegnologie of wetenskap word in die ensiklopediese narratief ingesluit. Van Dante kan die Middeleeuse sienings oor sterrekunde afgelei word; van Rabelais ‘n volledige verslag oor Renaissance medisyne. Don Quixote is ‘n autoriteit op die gebied van die wetenskap van wapens. Goethe se *Faust* hou verband met teenstellende geologiese teorieë en volg evolusionêre biologie na. *Moby-Dick* is ‘n ensiklopedie van walviskunde, en *Gravity’s Rainbow* bevat hoogs gevorderde kennis op die gebied van die ballistiek, chemie en wiskunde.

Die ensiklopediese narratief bied ook ‘n verslag van ‘n kuns buite die sfeer van geskrewe fiksie: die gekerfde basreliekwieë in die *Purgatorio*, die poppekas van Don Quixote, die Griekse tragedie in *Faust*, die walvisskilderye in *Moby-Dick* en die film en opera in *Gravity’s Rainbow*.

2.9 Aankondiger van ‘n “nuwe orde”

Alle ensiklopediese narratiewe verwys na die kompleksiteit van die staat en in baie opsigte proklameer hulle ‘n nuwe dispensasie op aarde: Dante se universele monargie en die vooruitstrewende gemeenskap wat Faust gehoop het om voor sy dood op te bou, is

voorbeeld hiervan. Al hierdie werke identifiseer die sogenaamde "Groot Stad" (Mendelson 1976: 1271); hulle identifiseer ook die reeks rolle en aksies wat die stad bied. Alle ensiklopediese narratiewe noem geweldige hoeveelhede arbeidsvelde en professies – feitlik al die variëteite van werk en arbeid.

Elke ensiklopediese narratief is 'n ensiklopedie van literêre style wat strek vanaf die mees primitiewe en onbekende vlakke van die volksidioom tot die esoteriese hoogtes van eufemisme. Alle ensiklopediese narratiewe voorsien voorts 'n beeld van hulle eie skaal deur die insluit van "grotes" (reuse). Vergelyk die helde van Rabelais; die windmeule wat Don Quixote aangesien het vir reuse; die helde wat Faust uitgestuur het vir die geveg en in *Gravity's Rainbow* die titaniese helde van die onderwêreld.

Die ensiklopediese impuls is beide analities en sinteties. In sy analitiese en oertipiese, manlike modus verdeel dit kultuur in sy uiteenlopende elemente, terwyl sy sintetiese, oertipiese vroulike modus in die algemene tekstuur van die enkele boek vloei.

2.10 Uitkringeffek van die ensiklopediese narratief

Die ensiklopediese narratief vloei vanaf die kortstondige oomblikke van eie liefde buitentoe na die wyer kringe van nasionale en mitiese geskiedenis en ook na die geskiedenis van die eie taal. Alle

ensiklopediese narratiewe is poliglottiese boeke wat die geskiedenis van 'n taal weergee.

Dante identifiseer die dialekte van Italië en Frankryk en die gedegenereerde taal van die reus Nimrod, en in die *Paradiso* gee Adam 'n religieuse geskiedenis van taal weer. Joyce verskaf 'n geskiedenis van taal in terme van historiese embriologie van styl in sy "Oxen of the Sun" -hoofstuk van *Ulysses*. Sy visie van die geskiedenis van taal is pessimisties en behandel die ontwikkeling van taal as 'n onbewuste handeling. Pynchon voorsien 'n politiese geskiedenis van taal deur die verpligte wettiging en die afdwing van 'n alfabet van die Kirghiztaal in Sentraal-Asië. (Kirghiz was 'n taal wat tot op daardie stadium slegs gepraat is. Die Kirghiz-alfabet is beplan met politieke doelstellings wat elkeen op een of ander aspek van die samelewing betrekking gehad het.)

2.11 Verplasing van die klem

Die "rotering van charisma" (Weber in Mendelson 1976: 1274) as benaming vir die proses waarin die bestaande "charisma" in 'n bepaalde orde verplaas word deur burokrasie, is 'n frase wat herhaaldelik in *Gravity's Rainbow* voorkom. Soos die charismatiese figure van Pynchon op kritieke oorgangsmomente in die geskiedenis geplaas word, verskyn die ensiklopediese narratief gewoonlik in 'n kultuur vanuit 'n posisie van ballingskap of onwettigheid. Michail

Bakhtin, in *Rabelais and His World* (Bakhtin in Mendelson 1976: 1274), stel dit duidelik dat die intrinsieke onwettigheid van Rabelais se visioen en Rabelais self onder die (ekstrinsieke) interdik van die Sorbonne geväl het. Alle ensiklopediese narratiewe ontstaan dus in 'n groter of kleiner mate in opposisie tot die kulture waaruit hulle ontstaan.

Dante het sy *Divina Commedia* geskryf toe hy in ballingskap in Florence verkeer het; Cervantes het *Don Quixote* moontlik in die tronk begin skryf; Goethe het Deel II van *Faust* van die publiek weerhou tot ná sy dood; Pynchon se anonimiteit en sy weiering van alle amptelike eer is sy manier van self-opgelegde verbanning van 'n kultuur wat selfs té verdraagsaam is om hom te verban.

Ongekend onder sekere genres wat kulturele monumente geword het, begin die **ensiklopediese narratief** sy loopbaan in 'n onwettige situasie wat, soms lank na die verskyning daarvan, werk verskaf vir redakteurs, bibliografiste, biografiste, interpreteurs, leksikograwe, argiviste en vele ander. Hierdie leksikale industrieë wat gegrond is op die werke van Dante, Rabelais, Cervantes, Melville en Joyce, verskaf nou 'n inkomste vir talle geleerde en kritici. So is daar alreeds 'n soortgelyke industrie besig om rondom Thomas Pynchon te ontstaan en die tendens behoort voort te gaan, ten spyte van ekonomiese storms.

2.12 Samevatting

Die ensiklopediese narratief beklee 'n spesiale en definieerbare plek in verskeie nasionale kulture, met 'n unieke stel formele en tematiese voorwaardes waaraan dit voldoen. Alhoewel tot dusver nog relatief onbekend, blyk dit dat die ensiklopediese narratief 'n besliste, unieke kunsvorm is wat navorsing in die literêre wêreld regverdig.

Mendelson (1976: 1267) is van mening dat die term nie alleen in die literêre wêreld formeel gekontekstualiseer kan word nie, maar dat sy intrinsieke kwaliteite ook ontleed kan word.

Nieteenstaande die feit dat dit moeilik is om hierdie unieke literêre kunsvorm te identifiseer, kan die bestaan daarvan nogtans nie ontken word nie. Dit word juis bewys deur monumentale werke soos dié van Dante, Rabelais, Cervantes, Goethe, Melville, Joyce en Pynchon. In paragraaf 5 sal gekyk word in watter mate *Der Naturen Bloeme* aan die kenmerke van die ensiklopediese narratief voldoen.

HOOFSTUK 3

JACOB VAN MAERLANT

3.1 Inleiding

Oor Jacob van Maerlant se lewe is daar min bekend; selfs sy geboorte- en sterfjaar kan nie met sekerheid vasgestel word nie en die meeste datums berus op spekulasié. Wanneer Frits van Oostrom sy werk *Maerlants Wereld* (1996) skryf, begin hy die boek met die soektog na ‘n onvindbare graf wat onder die kerktoering van die “stoere Onze lieve Vrouwe Kerk” (1996: 7) in Damme lê. Deur na Van Maerlant se werk en werksomgewing te kyk, kan sekere afleidings gemaak word en geleidelik begin ‘n verhaal te ontvou rondom een van die mees produktiewe skrywers van die Middeleeue, iemand wat ook bekend staan as “de vader van alle Nederlandse dichters samen” (vgl. Van Mierlo 1946: 7). Van Oostrom slaag daarin om Van Maerlant terug te plaas in sy leefwêreld en die leser verkry insig in die Middeleeuse kultuurgeskiedenis, die Middeleeuse geskiedenis van Nederland en word die gees waarin Maerlant skryf, sigbaar. In sy artikel “De belegering van een leegte” tipeer Fens (1996: 3) Van Maerlant as die “grote onbekende” wat in sy wêreld sigbaar word. Dié wêreld is ook die Middeleeuse geesteswêreld.

In hierdie hoofstuk word gepoog om 'n oorsig te gee oor Van Maerlant se lewe teen die agtergrond van die Middeleeuse leefwêreld. Die inhoud van sy werk, sy gawes, talente en didaktiese inslag word bespreek. Hy was 'n dienaar van die wetenskap, van sy kerk en van sy opdraggewers (Fens 1996: 1). Sy opleiding was bepalend in sy werk. Hy het baie leermeesters gehad wat vir hom as voorbeeld gedien het en hy is deur hulle werk gevorm. Sy leergierigheid was groot en soos ander leergieriges, het hy self later die behoefté gehad om nie alleen in kennis te onderrig nie, maar ook in die leer van die lewe.

3.2 Jacob van Maerlant se lewensgeskiedenis

Volgens oorlewering is Van Maerlant gebore in die jaar 1235 in die Brugse Vrije, 'n domein van die stad Brugge. Ons weet nie waar hy opgegroei het nie, nog minder waar hy sy opleiding gekry het. Dit is baie moontlik dat hy sy skoling gekry het aan die kapittelskool van die kerk van Sint-Donaas in Brugge, 'n skool waar jong seuns van die intellektuele elite 'n modelopleiding ontvang het (vergelyk Van Driel 1996: 2). Dit is duidelik dat hy 'n uitmuntende onderwys geniet het, aangesien hy in Latyn en Frans uitgeblink het.

Tussen 1258 en 1268 was hy koster van die Sint-Pieterskerk in die dorpie Maerlant, by Den Briel op die eiland Voorne. Dit was hier waar hy teen ongeveer 1260 sy eerste groot werk geskryf het,

naamlik *Alexanders Geesten*, 'n biografie van Alexander die Grote. Hy was toe ongeveer 30 jaar oud. Dit is ook aan hierdie vroegste verblyfplaas dat hy sy bynaam bekom (Serrure 1867: 5). Die boeke wat hy vir sy agtergrondstudies gebruik het, moes hy uit Vlaandere invoer. Hy het boeke nodig gehad aangesien sy werk meestal bestaan het uit vertalings en verwerkings van ander meesters van sy tyd. Op Voorne skryf hy nog 'n graalverhaal, *Historie van den Grale* (1261), twee ridderromans, *Merlijn* en *Torec*, 'n geskiedenis van Troje, *Historie van Troyen*, 'n "Sominaris" ('n boek oor die uitleg van drome), en 'n "Lapidaris" waarin hy die magie van edelstene beskryf. Hy sluit sy Voornse tyd af met *Heimelicheid der Heimelicheden*, 'n werk waarin die morele advies vir 'n jong vors uiteengesit word.

Teen ongeveer 1270 keer hy terug na Vlaandere, (sy provinsie van herkoms) en vestig hy hom in Damme, die hawestad van Brugge, waar hy baie produktief is. In die proloog tot sy *Sint Franciscus* beskryf hy sy Vlaamse afkoms soos volg:

*Ende omdat ic Vlamingc ben,
met goeder herte biddic hen
die dit dietsche sullen lesen,
dat si mijns genadich wesen;
ende lesen sire in somich woort,
dat in haer lant is ongehoort* (Serrure 1867: 2).

Hier werk hy aan sy *Der Naturen Bloeme*, 'n boek oor die natuur, waarin hy 'n noukeurige uiteensetting van mense, diere, plante en minerale gee. Dit is die eerste Middeleeuse ensiklopedie in die volkstaal waarin die kennis afkomstig van die Griekse verwerk word. Ander werke volg, naamlik: 'n Bybelse geskiedenis op rym en enkele lewensgeskiedenisse van heiliges, waaronder dié van die heilige Franciscus. Ten slotte skryf hy sy laaste groot werk, *Der Spieghel Historiael*, vir sy opdraggewer, Floris V (Van Driel 1996: 2). Hierdie werk het onvoltooid gebly, want ses jaar nadat hy daarmee begin het moes hy weens gesondheidsredes ophou skryf.

Serrure (1867: 9) noem dat Van Maerlant die amp van griffier of "voornaam schepen-klerk" te Damme beklee het. Van Maerlant noem homself graag "clerk" en wil dan ook as klerk beskou word. Blykbaar het hy hom meer as 'n "geskoolde geleerde" beskou: iemand wat "die hoogere studien had gedaan en in 't bijzonder Latijn had geleerd; iemand dus die onderricht had ontvangen aan een Latijnsche school. In dien zin van geschoolde geleerde, noemt hij dan ook Homerus 'den grooten clerk' en waren de dichters der Oudheid voor hem clerken" (Van Mierlo 1946: 133).

Sy sterfdatum word aangedui as kort na 1291 (Burger 1989: 144).

Hy bring sy laaste dae deur in die huisklooster van sy voormalige

leerling en vernaamste opdraggewer, Floris V. Hy word begrawe onder die kloktering van die kerk in Damme.

3.3 Van Maerlant se leef- en denkwêrelde, asook dié van sy teikengehoor

Die tydsgewrig waarin Van Maerlant geleef het, het aan sy werk vorm gegee. Van Mierlo (1946: 150) stel dit soos volg: "In de uitbreiding en verbrokkeling der zamenleving, in de opkomst van het stedelijk patriciaat, van de burgerij en zelfs van het volk der ambachten, bij de verzwakking van den ridderlijken geest en bij den uitbloei der ridderlijke romanliteratuur, bij het groeiende aantal der clerken, der geschoolden, ook onder de leeken, had zich een publiek gevormd, dat behagen ging scheppen aan schoolsche vraagstukken, aan wetenschap en dialectiek, om medezeggenschap op te eischen aan de groote problemen van den tijd en kritiek op het bestaande uit te oefenen." Van Maerlant se werk is duidelik hierdeur beïnvloed.

'n Besonderse verhouding ontstaan tussen die werk van Jacob van Maerlant en die politieke situasie van die tweede helfte van die dertiende eeu. Uit Van Maerlant se verhouding met sy heer en opdraggewers, Floris en sy familie, kan afgelei word dat hy bekend was met die wêreldpolitiek van sy tyd.

3.3.1 Van Maerlant se teikengehoor

Van Maerlant het nie vir ander geleerde geskryf nie, maar wel vir leergierige leke in die volkstaal (Van Oostrom: 1996: 162). Hy was 'n onderwyser in murg en been. Van Oostrom (1996: 152) noem hom "een schrijver met onderwijzersbloed". Tog het hy sy boeke geskryf in opdrag van edeles. Hoewel die didaktiek deur die vroeëre literatuurhistorici gesien is as "sinomiem" met die burgery, is Van Maerlant se werk deur edeles sowel as gewone burgers gelees. Van Oostrom karakteriseer Van Maerlant se werk as 'n "tweede-kans-onderwys voor de elite" (Van Oostrom 1996; aangehaal in Burger 1989: 146). Dit is bekend dat die natuur een van die onderwerpe was waarin die "elite" belang gestel het (vgl. Burger 1989: 146).

3.3.2 Die wêreld van die rykes en adel

Deur Van Maerlant se geskrifte word die Middeleeuse wêreld waarin Van Maerlant geleef het, openbaar gemaak. Hy skryf oor die onsedelike lewe en magsmisbruik van die rykes en het 'n hekel aan die stelsel van sy tyd. Reeds so vroeg as die negentiende eeu noem Te Winkel (1877: 221-227) "[d]e klachten, die Maerlant aanheft over het verval van de zeden zijns tijds, en over het vele onrechtvaardige en onbillijke, dat den maatschappelijken toestand zijner dagen kenmerkte; merkwaardig voor die eeuw is bij hem menige uiting van een, wel wat eenzijdig, maar toch gezond,

pessimisme, dat zich niet alleen in zijne werken, maar ook in die van anderen openbaart.” Baie van die gebreke in die maatskappy waaroor Van Maerlant kla, kom nog uit die vorige eeu. Te Winkel (1877: 222) sien die pessimisme oor die maatskappy as ‘n verblydende verskynsel en skryf soos volg: “Te meer is het pessimisme van Maerlant en zijne tijdgenooten een verblijdend verschijnsel, omdat het krachtig den vooruitgang heeft bevorderd” (Te Winkel 1877: 222). Van Maerlant het teen baie wanpraktyke in die samelewing geskryf. “Vele zijner klachten betreffen den invloed van pluimstrijkers, vleiers, oorblazers en de losbandigheid der jonge menschen” (Te Winkel 1877: 223). Hy het ‘n deernis vir die gewone volk gehad en wanneer hy die kans gekry het, het hy gekla “over het gedrag der edelen, vooral ten opzichte van het mindere volk, hetzij die edelen stedelingen waren, hetzij zij zich op hunne adellijke burgen ophielden” (Te Winkel 1877: 235).

Omdat Van Maerlant self geen rykdom besit het nie, dra hy *Der Naturen Bloeme* as ‘n geskenk op aan sy opdraggewer, die Heer Nicolaas van Cats.

Ende dit dichtic dorch sinen wille,
Dien ics an lude ende stille,
Dats mijn here N y c l a e s v a n C a t s
Om dat mi ghebreect scats,
Bi dien biddic dat hem ghename si
Dat hi ewelike van mi (DNB Prologhe r.147-152).

3.3.3 Van Maerlant se godsdienstige opvattings

Volgens Van Mierlo (1946: 145) was sy opvatting van die godsdienst swaarmoedig pessimisties en streng. Hy het veral die slekte en verdorwenheid in die maatskappy raakgesien, sonder om veel aandag te skenk aan die goeie. Hy het geglo in die beskerming van Maria, “in wier lof hij onuitputtelijk is”. Hy begin ook sy *Naturen Bloeme* in die naam van Maria:

Gode bidde altevoren,

Ende sijn Moeder uutverkoren,

Dat si minen sin verlichten,

Also dat ic moetē dichten

Dat vromeleec si ende bequame:

Ic beghinne in Marien name. (DNB Prologhe r. 153-158).

Daar kan met sekerheid gesê word dat hy geweldig ontsteld was oor die verlies van die Middellandse-Seestad Akko, die laaste brughoof wat die kruisvaarders nog in die Heilige Land gehad het. Hy het ‘n gedig hieroor geskryf: “Van den lande van oversee”. Dit was ‘n strydlied, waarin elkeen wat homself Christen noem, opgeroep word om die “smet uit te wissen” (Goedegebuure 1996: 2).

3.4 ‘n Tipering van Van Maerlant se werk

3.4.1 Inhoud

As Informatikus van die Middeleeue het Van Maerlant ‘n wye belangstellingsveld gehad. Hy was geïnteresseerd in onderwerpe soos die koningskap, die kruistogte, die krygstegniek en die Maria-verering. Hy het ook ‘n belangstelling in die natuur getoon. In die beginjare van sy skrywerskap (ongeveer 1256 tot 1258), skryf Van Maerlant ‘n boek oor edelstene, waarvan slegs ‘n paar fragmente behoue gebly het. Gedurende daardie tyd het hy ook ‘n “Sominaris” (‘n boek oor drome) geskryf, maar dit het ongelukkig verlore gegaan.

Van Maerlant het groot dele van die wetenskap uit sy tyd toeganklik gemaak vir die publiek wat nie Latyn magtig was nie. Hy het nie vir vernuwing teruggedeins nie. Hy het eers ‘n Nederlandse verwerking van die Ou Testament gedoen. Met *Der Naturen Bloeme* het hy die eerste natuurwetenskaplike boek in Vlaams en die eerste natuurboek in ‘n volkstaal geskryf wat die dierkunde van Aristoteles bevat het. Hy skryf ook gedigte. Met sy *Strophische Gedichten* het hy veral ‘n bydrae gelewer tot sommige van die mooiste juweeltjies in die Vlaamse kultuurskat. Dit is veral sy gedigte wat ons ‘n besondere kyk gee in sy skrywershart: “een

klerk die de wereld hekelt en de kerk aanklaagt" (Van Driel 1996: 2).

3.4.2 Persoonlike talent

Jacob van Maerlant was 'n baie produktiewe skrywer met 'n indrukwekkende oeuvre. Geen ander Middelnederlandse digter het 'n omvangryker oeuvre gehad nie. Hy skryf vele romans, geskiedkunde-verhale, 'n boek oor die natuur, 'n boek oor drome, oor politiek, oor heiliges, 'n rymbewerking van die Bybel en tientalle gedigte oor sosiale, morele en religieuse temas.

Van Maerlant wat reeds vroeg in sy loopbaan as die vader van "alle Nederlandse dichters samen" (Fens 1996: 1) bekend gestaan het, het met sy dood 'n oeuvre van driehonderdduisend versreëls nagelaat. Dit is 'n mylpaal wat deur geen ander Middeleeuse digter in enige volkstaal bereik kon word nie. Van Maerlant het wat kwantiteit betref, bo sy skrywende tydgenote uitgeblink en het met sy oeuvre 'n universele kennisbron gelewer op die gebied van die Bybelse en antieke geskiedenis, biologie, etiek, voedingsleer, medisyne en geografie. Hierdie omvangryke ensiklopediese kennis wat in *Der Naturen Bloeme* verwerk is, sal in paragraaf 5 verder bespreek word as 'n kenmerk wat tiperend is vir die ensiklopediese narratief.

Die tempo waarteen Van Maerlant sy werk produseer het, bevestig sy produktiwiteit. Die 16 670 versreëls van *Der Naturen Bloeme*

het hy in 'n tydperk van ongeveer nege en 'n half maande voltooi. Die 12 276 versreëls van sy jeugwerk *Alexanders Geesten* het hy geproduseer teen 'n gemiddelde van 550 versreëls per week (Burger 1989: 144).

Hy het sy opdragte ook getrou uitgevoer. Hy het, soos dit die gebruik was in sy tyd, in opdrag van sy heersers geskryf. Aan Floris V het hy *Der Spiegheil Historiael*, 'n wêreldgeskiedenis, opgedra; aan Albrecht van Voorne, die burggraaf van Zeeland, die ridderroman *Merlijn*. Aan die Zeeuwse edelman Nicolaas van Cats het hy *Der Naturen Bloeme* opgedra.

3.4.3 Didaktiese inslag

Soos sy tydgenote het hy geglo dat die natuur in diens van God staan en dat alles met 'n doel geskape is. In sy werk kon 'n mens iets leer wat nuttig en waar is.

*Lese hier nutscap ende waer,
Ende versta, dat noyt een haer
Omme niet ne makede nature.
Hen es so onwaerde creature,
Si nes tenegher saken goet,
Want God, die boven al es vroet,
Dats te ghelovene meer no myn,*

*Dat hi yet makede zonder sin;
Noch ghene dinc maecte haer selven,
Noch die duvele, noch die elven
Ne makede creature nie.
Des willic dat elc besie,
Ende love Gode in allen saken,
Die wonderlijc es in sinen maken* (DNB Prologue r.87-100).

Van Maerlant was geweldig leergierig en soos reeds in paragraaf 3.1 genoem, het hy later 'n behoefté gehad om ander te onderrig. Hy was 'n opvoeder en etikus in diens van die wetenskap, sy kerk en sy opdraggewers. Tog het hy sy eiesinnige eienskappe gehad. Hoewel hy 'n dienaar van die heersers van sy tyd was, het Maerlant hom teen die uitbuiting van die armes en die wantoestande in die kerk uitgespreek: "In de wrevel en de woede toont de dienaar zich een meester" (Fens 1996: 1).

Sy sedelike erns het onbesproke gebleef. Van Mierlo (1966: 144) skryf soos volg: "Moedig en onverdroten heeft hij den vinger gelegd op de wonderen van de maatschappij, op de gemakzucht, de weelderigheid, de simonie, de schraapzucht der geestelijkheid, op de verdorvenheid, de omkoopbaarheid, de roofzucht, de genotzucht van den adel".

Hy vergelyk die armes met vreesagtige damherte wat as prooi vir die hoë here dien:

Dese beesten si bedieden

Die ghemeente van den lieden,

Die proye sijn der hogher heeren:

Waer so si henen kerent;

Alle die heeren op hem gapen,

Beide ridders ende papen (DNBII r. 1294-1299).

3.6 Samevatting

Jacob van Maerlant se prestasie was indrukwekkend. Hy het verbind gebly aan sy tyd en sy tekste het perfek aangesluit by die daaglikse nood en nuuskierigheid van baie, vir wie hy geleer het dat die onderwys die enigste weg was.

Hy was die eerste digter in Nederland wat homself uitgedruk het in die volkstaal. ‘n Nugtere, positiewe houding kenmerk sy hele oeuvre. “Gekomen uit het volk, draagt hij, met al zijn kennis en wetenschap, nog in zich de ziel van den gewonen man, van den burger, die aan kunst gaat doen, en er zijn roeping in ziet” (Van Mierlo 1946: 138).

Hy sal onthou word as die eerste skrywer wat die wetenskap vir die gewone volk toeganklik gemaak het. Serrure (1876: 24) skryf soos volg oor sy bydrae: “Maerlant’s verdienste bestaat gewis hierin, dat hij de wetenschap, die in de latijnsche schriften van Europa’s geleerden voor de menigte verborgen lag, in een levende spraak, in zijne moedertaal, overgebracht, en dat hij dit deed, vooraleer in veel andere landen, zelfs in Vrankrijk, dergelyk iets gebeurde.” Hy was nie slegs een van die grootste grondleggers van Nederlands nie, maar sy oeuvre kan ook as een van die belangrikste van die Middeleeue beskou word.

HOOFSTUK 4

DER NATUREN BLOEME

4.1 Inleiding

Der Naturen Bloeme van Jacob van Maerlant was die eerste ensiklopedie oor die natuur waarin die dierkunde van Aristoteles in 'n volkstaal verwerk is. Hierdie biologieboek was 'n keerpunt in die letterkunde van die Middeleeue. Dit was, volgens Knuvelder, "de klapgijp waarmee de hele Middelnederlandse letterkunde van koers verandert, en een nieuw tijdvak binnenzeilt" (Knuvelder 1970; aangehaal in Van Oostrom 1996: 151). Waar die verhalende aspek van die literatuur voorheen voorrang geniet het, sou die klem voortaan op die didaktiese aspek wees en sou *kennis* voorrang geniet bo "nuttelose verhale". Alhoewel Van Maerlant volop gebruik gemaak het van ietwat grappige verhaaltjies in rymvorm, kom die strewe na 'n meer didaktiese oordrag in sy werk na vore (Van Oostrom 1996: 52). Kennis word bo kuns gestel en die literatuur wat vir 'n lang bloeiperiode in die "rijk der schoonheid" verkeer het, word nou in die rigting van kennisoordrag gedraai.

In hierdie hoofstuk sal *Der Naturen Bloeme* bespreek word aan die hand van die volgende temas: die tyd van ontstaan, die

indelingsbeginsels, die brontekste waarvan gebruik gemaak is, die teikengehoor, die inhoud, die taal en die styl daarvan.

4.2 Die ontstaan van *Der Naturen Bloeme*

Der Naturen Bloeme is in Vlaandere geskryf. Waarskynlik het Van Maerlant hierdie taak in die jare 1266 tot 1270 onderneem kort nadat hy die Hollandse eiland Voorne verlaat en hom in Damme gevestig het. Dat hy in Vlaandere gewoon het, word bevestig deur die verskillende Vlaamse diername wat in sy Bestiarium voorkom. Van die *erinacius* skryf hy:

Een eghel heetment in Dietscher tale,

In Vlaemsche een heerts, dat wetic wale (DNB II r.1769-1700).

Oor die muis skryf hy:

Glis es een dier ne buere groet,

Som wit, somme swaert, somme roet.

In Vlaendren heetment slaepmuse bi namen (DNBII r. 1941-1943).

en van die leeu:

Lewe is hi in Dietsche ghenant,

ende liebaert heetmene hier int lant (DNBII r. 2111-2112).

4.3 Redes vir die skryf van *Der Naturen Bloeme*

Met sy terugkeer na Vlaandere het 'n nuwe tydperk in Jacob van Maerlant se lewe aangebreek. Hy kom in verset teen sekere "valsche", verdagte bronne, en dit was dan ook een van die redes waarom hy sy *Naturen Bloeme* skryf, soos hy self sê:

*Dat der Willem Utenuove,
Een priester van goeden love,
Van Aerdenborch, enen heeft ghemaect;
Maar hi wasser in ontraect,
Want hine uten Walsche dichte:
Dies wart hi ontleit te lichte
Ende heeft dat ware begheven* (Te Winkel 1877: 51).

Reeds hier word die wantroue teen die geloofwaardigheid van die Franse geskrifte al waargeneem en word die fondament gelê vir die latere strydleuse van die Vlaminge: "wat *Walsch* is *Valsch* is" (Verwijs 1878: x), 'n leuse wat hulle gebruik het in hulle verset teen die valse "Walsche" digters.

Volgens die tradisie van sy tyd, skryf hy in opdrag van sy opdraggewers. Die Heer Nicolaas van Cats was die opdraggewer aan wie hy *Der Naturen Bloeme* met liefde opdra.

*Ende dit dichtic doch sinen wille,
Dien ics an lude ende stille,*

Dats mijn here Ny claes van C a t s.

Omdat mi ghebreect scats,

Bi dien biddic dat hem ghename si

Dat hi ewelike van mi (DNB Prologhe r. 147-152).

Verwijs (1878: XLVII) noem in die inleiding van *Der Naturen Bloeme* dat “het gedicht werd geschreven ten behoeve van een ‘edelen jongeling’ met welken naam Heer Nicolaas waarschijnlijk aangespreek word”. Van Maerlant skryf self in sy voorwoord dat hy beloof het om ‘n Bestiarium te skryf en dat dit nie ‘n moeilike opdrag was nie.

Ic hebbe beloeft, ende wilt gheden

Gewillike ende sonder scelden,

te dichtene enen Bestiaris (DNB Phrologhe r.101-103).

Van Maerlant wou graag hê dat sy lesers, veral sy opdraggewer, aangename leesure moes deurbring en beloof in sy proloog aan sy opdraggewer ‘n boek gevul met leerryke, stigtelike en mooi woorde. Hy wou graag iets oordra wat nuttig en waar is, en skryf soos volg :

Wien so favelen dan vernoyen,

Ende onnutte loghene moyen,

Lese hier nutscap ende waer (DNB Prologhe r. 85-87).

Hy skryf kernagtig, saaklik, waarheidsgetroou en op die man af. Anders as Thomas van Cantimpré wat ter wille van wetenskaplike volledigheid geskryf het, wil Van Maerlant sy lesers nie verveel nie en skryf hy kernagtig en bondig in paarrymende versreeëls.

Daar was in die Middeleeue geen dieretuyn of televisieskerm waar allerhande eksotiese diere uit hulle natuurlike omgewing besigtig kon word nie. Dus het die Bestiarium, met sy ryke illustrasies en kleurvolle beskrywings, vir gewilde tydverdryf en genotvolle ure gesorg.

4.4 Ontstaantydperk

Waarskynlik is *Der Naturen Bloeme* iewers tussen die jare 1266 tot 1270 geskryf. Van Maerlant was toe reeds terug in sy vaderland en geen van sy ander werke is in daardie tyd geskryf nie. Volgens Verwijs (1878: L) is dit hoogs waarskynlik dat dit in daardie tyd geskryf is aangesien dit jare was waarin “wij geen ander uitgebreid dichtstuk van den rusteloos werkzamen man hebben aan te wijzen”.

Soos reeds vermeld, was Van Maerlant baie produktief en het hy geweldig vinnig geskryf. Volgens Van Oostrom het hy vir die skryf van die 16 670 verse van *Der Naturen Bloeme* slegs sewe-en-‘n-half tot nege-en-‘n-half maande nodig gehad. Van Oostrom beskou Van Maerlant as die mees produktiewe volkstaalouteur van die Europese Middeleeue en as ‘n “dertiende-eeuse Vestdijk” (Burger 1989: 144).

Die geskiedkundige feite rondom die lewe van die edelman aan wie die boek opgedra is, dien as verdere bevestiging van die tyd van ontstaan van *Der Naturen Bloeme*. Toe Van Maerlant sy werk aan "mijn here Claus van Cats" opgedra het, was laasgenoemde nog 'n jongeling. Nicolaas Cats word in 1272 tot ridder geslaan. Voor daardie tyd kon hy nog as "edel jongeling" aangespreek word.

4.5 Die indelingsbeginsels van *Der Naturen Bloeme*

Der Naturen Bloeme bestaan uit 13 hoofstukke wat elkeen eintlik 'n boek op sy eie is. Boek I handel oor die verskillende periodes van die mens se lewe en oor vreemde volkere; Boek II handel oor die viervoetige diere; Boek III oor die voëls; Boek IV oor watermonsters; Boek V oor giftige slange; Boek VI oor visse; Boek VII oor insekte en wurms; Boek VIII oor gewone bome en plante; Boek IX oor vrugtebome; Boek X oor geneeskragtige plante; Boek XI oor fonteine; Boek XII oor edelstene en Boek XIII oor die sewe metaale.

Die Middeleeuer het 'n totaal ander siening van die natuur gehad as die mens van die een-en-twintigste eeu. Een aspek van die natuur wat die Middeleeuse biologie in 'n groot mate bepaal het, was die plek van elke dier en elke plant in die skepping. Die Middeleeuer het alles wat bestaan, gesien as 'n gelykenis, 'n heenwysing na 'n ander werklikheid

(vgl. Clair 1967: 12). Die Bestiarium was een van die gewildste boektipes van die Middeleeue.

4.6 Brontekste

Soos in paragraaf 3 genoem, het Van Maerlant hom, volgens die gebruik van sy tyd, op die werke van ander geleerde beroep. Sy tekste was grootliks vertalings en verwerkings van ander. Die boeke uit die intellektuele wêreld van sy tyd, het die fondament gevorm waarop Van Maerlant se werk berus het.

Van Oostrom (1996: 60) skryf soos volg: "De grootste nadruk geeft hij aan een titel die dan ook iets heel anders moest zien uit te drukken dan de titel van de bron die aan het werk ten grondslag lag: de bio-encyclopedie die *De natura rerum* (Over de zaken der natuur) placht te heten. Dit werk werd door Jacob van Maerlant omgewerkt tot het natuurboek dat wij *Der Naturen Bloeme* noemen. Daarmee conformeren wij ons, inmiddels grotendeels onbewust, aan Maerlants uitdrukkelijke auteurswil zoals hij die in zijn allereerste verzen heeft vervat:

Jacob van Maerlant die dit dichte

Omme te sendene terer gichte,

Wille datmen dit boec noeme

In Dietsche Der Naturen Bloeme".

As bron van *Der Naturen Bloeme* word *De Naturis Rerum* van die beroemde Albertus Magnus algemeen aanvaar. In die proloog van sy werk getuig hy self:

Die materie vergaderde recht

Van Coelne broeder Alebrecht (DNB Prologhe r. 13-14).

Hoewel Van Maerlant grootliks van die werk van Albertus Magnus (1193-1280) gebruik gemaak het, het hy ook geskrifte van ander groot geleerde gesraadpleeg. Hy noem die volgende geleerde: Aristoteles wat met sy werk *De Animalibus* alle beoefenaars van filosofie en natuurwetenskap in "wijsheid oortreft" (Burger 1989: 7); Plinius, 'n man van groot gesag, met sy *Natuurlijke historie*; Solinus wat voortrefflik oor die natuur geskryf het in sy boek *Collectaneae Rerum Memorabilium*; die Heilige Ambrosius van Milaan, skrywer van die *Hexaemeron* wat oor die natuur handel; die heilige Basilius wat deur God geïnspireer is om 'n boek oor diere te skryf; die Heilige Isidorus van Sevilla wat in 620 sy *Etymologieën* voltooi het; Jacobus van Vitry, eertydse biskop van Akko en later kardinaal te Rome, skrywer van *Historia Oriëntalis*; die *Experimentator* ('n boek waarvan die skrywer nie bekend is nie – vgl. Burger 1989: 8); die wyse Augustinus met sy werk *De stad van God* (412-426 n.C.) en ook die Bybelkommentaar van *De Glosse* (vgl. Burger 1989: 8).

4.7 Die teikengehoor van *Der Naturen Bloeme*

Der Naturen Bloeme is 'n "bloemlesing" wat uit *De Naturis Rerum* verwerk is vir 'n lekepubliek. Anders as *De Naturis Rerum* wat toegespits is op die kloosterwêreld, het Van Maerlant dieselfde natuurverskynsels geneem en die morele les vereenvoudig om dit vir die lekewêreld toeganklik te maak.

Met sy begeerte om kennis oor te dra, het daar 'n nuwe tradisie van praktiese realisme begin ontstaan. Die eerste Bestiariums was die aangewese plek vir moralisering. In die 13de eeu het die herwaardering vir Aristoteles se geskrifte oor die natuur 'n nuwe perspektief ingelui. Die publiek wou nie langer slegs weet wat die hemelse simbool vir 'n dier was nie, maar ook hoe die dier *lyk* en *leef*. Dit was hier waar Van Maerlant baanbrekerswerk gedoen het.

Waar Thomas van Cantimpré geskryf het ter wille van wetenskaplike volledigheid, skryf Van Maerlant vir 'n edelman wat nie alleen iets wil leer nie, maar ook sy vrye tyd wil geniet.

4.8 Inhoud, temas, taal, vorm en styl

4.8.1 Taal en styl

Soos vermeld, skryf Van Maerlant in die volkstaal vir leke (Van Oostrom 1996: 162). Om die publiek te boei, dra hy sy kennis oor in verhalende vorm. Toe Van Maerlant die Bestiarium uit *De Naturis Rerum* oorskryf, het hy die meeste van die Latynse name behou en waar hy kon ook die volksnaam gegee. Maerlant volg sy bron getrou en verseker dat hy alle diere noem wat hy in die Latyn beskryf gevind het.

Die styl is informeel en didakties, met 'n sterk godsdienstige inslag. Soos ook in paragraaf 3 beskryf, het Van Maerlant nadruklik die oordrag van kennis nagestreef. In *Der Naturen Bloeme* het dit spesifiek gegaan oor die kennis van biologie en wetenskap. Sy hele werk word gekenmerk deur 'n nugtere eenvoud en positiewe ingesteldheid. Hy was self 'n burger uit die volk en het daarna gestreef om kennis aan ander leergierige leke oor te dra. Alhoewel sy werk verwerkings van ander geleerde was, het hy inligting bygevoeg en weggelaat soos hy goedgedink het. 'n Besondere erns het sy skryfstyl gekenmerk.

4.8.2 Versvorm

*Jacob van Maerlant, die dit dichte,
Omme te sendene terer gichte,
Wille datmen dit boec noeme
In Dietsche der Naturen Bloeme
Want noch noyt in Dietschen boeken
Neghene dichtere wilden roeken
let te dichtene van naturen
Van so menighen creaturen
Als in desen boeke staen* (DNB Prologhe r. 1-9).

4.8.3 Woordgebruik en manuskripte

Sy woordgebruik is eie aan sy styl en hy gebruik sommige woorde telkens. Die gebruik van die woord *wonder* saam met talle samestellings en afleidings daarvan soos *wonderlijchede* en *wonderlike* sou dit maklik die hoofwoord van *Der Naturen Bloeme* gemaak het.

Danksy die woordindeks wat van die teks beskikbaar is (Van Oostrom 1996: 190) is vasgestel dat naas die woord *wonder* die woorde *steen*, *lant* en *water* die meeste deur Maerlant gebruik is.

Die woord *nut* met sy afgeleide vorme soos “*nutscap*” (DNB Prologhe r. 87) kom ook dikwels in *Der Naturen Bloeme* voor. Van Oostrom(1996:

198) skryf: "Het nut is bovenal een kernbegrip in *Der Naturen Bloeme*. Het was hem dus vooral begonnen om het nut van de natuur."

Ander woorde wat dikwels voorkom met die betekenis van "oplet" is die volgende: *achtslaan*, *plegen*, *roeken*, *dunken* (Engels 1895: 146).

Woorde uit sekere vakterminologieë kom ook voor soos dié in die volgende aanhaling waaruit blyk dat Van Maerlant goed bekend was met die "adellike valkkultuur":

Diese houden ende streken,

Ende daer roepen ende uken:

Bedi laet ics hem ghebruken (DNB III r. 1460-1462).

Hieroor skryf Van Oostrom (1996: 201): "Wel laat het gemak waarmee hij hier vakterminologie uit de valkerij te pas brengt ('houden', 'streken', 'roepen' en 'uken') vermoeden dat hij zelf ook allerminst een vreemde was in de wereld van het adellijke vluchtbedrijf".

Van *Der Naturen Bloeme* het 'n betreklik groot aantal manuskripte bewaar gebly en die handgeskrewe eksemplare word bewaar in onder meer Leiden, 's Gravenhage, Amsterdam, Brussel, Berlyn, Hamburg en Detmold (vgl. Verwijs 1878: L). Die oorskryf en verspreiding van die Bestiariums en ander boeke was 'n reuse werk en is met die grootste noukeurigheid in die verskillende kloosters deur spesiale kopiste

Bestiariums en ander boeke was 'n reuse werk en is met die grootste noukeurigheid in die verskillende kloosters deur spesiale kopiste gedoen. Daar was allerlei gevare verbonde aan hierdie oordrag van beskrywings. Een so 'n voorbeeld is die beskrywing van die *lynx* as 'n roofdier met 'n sterk gedraaide nek en 'n tong soos 'n slang, waaroor later meer uitgebreid geskryf sal word.

4.8.4 Inhoud van *Der Naturen Bloeme*

Die inhoud (sien ook paragraaf 4.5) bestaan uit 13 verskillende boeke met 'n verskeidenheid onderwerpe soos bv. wonderbaarlike volke, diere, voëls, watermonsters, see- en rivervisse, slange, insekte en kruipende diere, gewone bome, speserybome, geneeskragtige plante, fonteine, edelstene en die sewe metale. Daar word ook geraak aan wyer onderwerpe soos godsdiens, politiek, etiek, aardrykskunde, wetenskap en die tegnologie.

4.8.5 Werklike en fabelagtige diere

Van Maerlant beskryf 108 verskillende soorte diere in sy Bestiarium. Die meeste van die diere is aan ons bekend, soos die esel, die huiskat, die buffel, die kameel, die hond, die haas, die wildsbokkie, die tier, die wolf (*lupus*) en vele ander. Hy beskryf die gewoontes en eienskappe van die diere en sorg hier en daar vir interessante vertellings.

capelus skryf hy dat dit 'n kwaadaardige dier is, wat langs die Eufraat voorkom. Die *chimaera* van woeste Babilonië het 'n lae agterlyf maar staan met sy bolyf hoog op sy voorpote. Die *catapleba* is weer 'n wilde en vreesaanjaende dier. Wanneer iemand per ongeluk in dié dier se oë kyk, sterf die persoon onmiddellik. Die *catapleba* dra 'n baie swaar horing op sy kop wat soos die hoë haartooisels van sekere vroue lyk. Hieraan heg Van Maerlant 'n sedeles: die haarkapsel van 'n vrou is 'n doring in die oog van God. Sou 'n dwaas na die vrou kyk, kan hy gevang word deur die liefde, sy verstand verloor en uiteindelik ook sy liggaam en sy siel.

Coemt ieman op hem onversien,

Ende tusschen den oghen siet met dien,

Hi es te hant quite van den live.

Dit dier slacht een deel den wive.

Diet hoeft draghet gehoernt so sere,

Dattet sciijnt voer onsen Here,

Ende sciijnt of et ware verwoeghe.

Dan coemt een ries, die tonghevoeghe

Op haer siet, ende word ghevaen

Ende van herten also ondaen,

Dat hi ziele ende lijf verliest,

Ende dien doet daer omme kiest (DNB II r. 1260-1274).

Die *Onocentaurus* word beskryf as 'n monster met 'n eselkop en hande van 'n mens. As sy lippe beweeg wil dit voorkom of hy met jou praat, maar dit is slegs lippetaal, want hy kan nie praat nie.

'n Ander fabelagtige dier is die *mantichora*. Volgens Van Maerlant is dit 'n monster met die gesig van 'n mens, maar met geel oë en rooi hare. Hy lyk soos 'n leeu met 'n stert wat in 'n vlymskerp punt eindig. Sy stem het die klank van 'n blaasinstrument. Hy hou van mensvleis en sy gebit bestaan uit 'n driedubbele ry tandé.

5.8.6 Wetenskaplike tradisie

Met die voorbeeld van die *lynx*, raak Van Maerlant aan 'n wetenskaplike tradisie wat herhaaldelik die slagoffer geword het van boekwysheid en 'n onbegrensde vertroue in ouoriteit. Reeds vanaf die *Physiologus* en die eerste Bestiariums is daar beskrywings van die *lynx* aangetref. Teen die tyd dat die beskrywing die dertiende-eeuse Bestiariums bereik het, het die *lynx* onherkenbaar verander.

Van Maerlant beskryf die *lynx* as 'n dier met skerp oë wat deur mure kan kyk en wat nooit meer as een kleintjie op 'n slag kry nie. Sy tong lyk soos dié van 'n slang wat in sy volle lengte by sy bek uitsteek. Hy het ook 'n sterk gedraaide nek en wrede kloue. Deskundiges het geskryf dat sy urine tot 'n kosbare en seldsame edelsteen, die *ligurius*, stol. Lynxe kom in Indië voor:

In India vintmense, dese diere,

Ende andre van vele maniere (DNB II r. 2355-2356).

Die leser in die een-en-twintigste eeu weet egter dat 'n lynx 'n kataktige roofdier is met snaakse pluimpies in sy ore. Wat sou Jacob van Maerlant besiel het om aan die dier 'n lang draainek toe te dig met urine wat in 'n wonderlike edelsteen verander?

In die boek oor edelstene skryf Maerlant onder meer oor die lynxsteen.

Hy skryf dat die lynx sy urine met sand bedek omdat hy die mens sy voordeel misgun. Hierdie naywer van die lynx kan egter nie verhinder dat sy urine tot 'n edelsteen verhard nie.

Alst sine orine maect te hant,

So worptet daer op dat sant,

Om dat benijt des menschen bate;

Maer niet en diet hem die ate,

Dies daer verhaert so te stene (DNB XII r. 764-769).

Die foutiewe beskrywing van die lynx het sy oorsprong in die Bestiarium van Thomas van Cantimpré gehad waar Plinius se viervoetige lynx saamvoeg is met die voël "iynx". Die iynx het 'n slangtong gehad en kon sy nek in alle rigtings draai! Maerlant en Cantimpré het aan die lynx 'n sterk gedraaide nek toegedig – en die illustreerde van *Der Naturen Bloeme* wat nog nooit 'n lynx gesien het

nie, het nog 'n stap verder gegaan toe hy die dier so oortuigend moontlik probeer teken het: vandaar die kurktrekkernek.

Wat die lynxsteen betref, het dit nie slegs in boeke voorgekom nie, maar ook in die werklike lewe. Burger (1990: 68) skryf daaroor: "Deze vondsten betroffen echter belemnieten, vingervormige fossiele resten van een soort inktvis. Er was dus een eigenaardige steen die werd aangezien voor het produkt van de lynx. En het kon waargenomen worden dat de lynx zijn urine met zand bedekt: een gewoonte die hij gemeen heeft met de huiskat."

4.8.7 Simboliek

Vir die Middeleeuer was die natuur ryk aan simboliek, soos o.a. in die voorbeeld van die *unicornus*, die *pelikaan* en die *feniks* te sien is. Die eenhoring of *unicornus* het 'n belangrike rol gespeel in die godsdienstige simboliek en ook in die Bestiariums. Volgens die volksgeloof kon die *unicornus* gevang word deur 'n maagdelike meisie. Wanneer die *unicornus* die meisie gewaar, het hy op haar skoot gespring en onmiddellik aan die slaap geraak. Die jagters kon hom dus maklik vang. Die Bestiariums het die eenhoring gesien as 'n simbool van Christus. "My horn shalt thou exalt like the horn of an unicorn" (King James Version Ps. 92:10). Die horing is gesien as verteenwoordigend van Christus se eenheid met die Vader en die eenhoring se klein liggaamsbou as Christus se vernedering.

Van die *pelikaan* skryf Van Maerlant dat sy liefde vir sy kleintjies sy mees uitstaande eienskap is. Die pelikaan het die gewoonte om sy kuikens dood te maak as hy sien dat hulle gulsig vir kos roep. Nadat hy drie dae oor sy kleintjies gerou het, pik hy dan sy bors stukkend en met die rooi bloed wat uit sy bors vloei, voed hy hulle en so verrys hulle dan weer uit die dood. Dit word soos volg beskryf:

*Pellicanus heeftene maniere,
Dat hi sine jonghen minnet;
Maer als hise pijnlec kinnet,
Want si ghierench sijn om haer aes,
So doetse die aerme dwaes.
Drie daghe beweent hise onblide;
So ondoet hi sijns selves side,
Ende mit sinen bloede roet
Verwect hise weder van der doet* (DNB III r. 2900– 2908).

Volgens Middeleeuse oorlewering was die pelikaan 'n simbool van Christus "die ons met Zijn Bloed vrijkocht en levend maakte. Christus was de ware pelikaan" (Burger 1989: 79).

Die *feniks* (phoenix) word weer beskryf as 'n mitiese voël wat ongeveer so groot soos die arend is. Volgens oorlewering maak hy 'n nes van geurige hout in die vorm van 'n brandstapel, wanneer hy die dood sien

naderkom. In die skroeiende son ontstaan 'n vuur waarin hy tot as verbrand. Uit hierdie as en die murg van die bene verryf daar triomfantelik weer 'n ander feniks.

4.8.8 Rate teen siektes

Van Maerlant gee in sy *Naturen Bloeme* baie rate teen siektes. So sou oogsiektes genees kon word deur gebruik te maak van die longe van 'n haas. Die hart van 'n haas sou weer kon help om koors te verlig, terwyl haasgal vir swaksiendheid gebruik sou word. Neusbloeding en diarree sou gestabiliseer kon word met 'n fyngemaalde poeier van 'n olifant se tand. Die draak se vet sou vir maagsere gebruik kon word, terwyl die unicornus se horing as spesiale teengifmiddel geskik sou wees.

4.8.9 Kritiek teen die adelstand; lesse en vermanings

Van Maerlant het die behoeftes van sy medemens goed geken en in sy weergawe van die diereryk verskaf hy nie slegs leersame toevoegings wat eie aan homself is nie, maar maak hy ook lewenslesse op die publiek van toepassing.

Hy uiter soms fel en bitter kritiek teen die adelstand. Op eie gesag neem hy lesse uit die natuur en pas dit toe op die maatskappy. Selfs die onaantastbare feodale standestelsel loop onder sy kritiek deur as hy

skryf van die *giervalk* wat 'n aanval op die koning van die voëls, nl. die adelaar, loads. Hierin sien Van Maerlant 'n beeld van die waaghalsige vasal wat hom teen die gevestigde magte probeer verset. Wie buite die Godgegewe orde tree, versteur die wêreld.

Met die voorbeeld van die arend sien Van Maerlant 'n les vir die opvoeding van slegte kinders. Wanneer die arend oud en siek is en nie meer kan jag nie, moet sy kinders vir hom sorg totdat hy weer gesond is. Hierin sien Van Maerlant 'n sedeles en vermaan hy slegte kinders om hulle ouers te eer.

Op dit merc, ghi quade kinder,

Wat u stomme beesten leeren:

Vader ende moeder soudi eren! (DNB III r. 142-144)

Die *bonasus* is vir Van Maerlant die sinnebeeld van huigelaars. Hierdie dier het die kop van 'n stier en die liggaam en maanhare van 'n perd. As die jagters hom agtervolg, hardloop hy benoud weg en bestook sy agtervolgers met sy uitwerpsels waarmee hy almal die skrik op die lyf jaag. Hierin sien Van Maerlant 'n sinnebeeld van die huigelaars wat duistere sake bedink terwyl hulle 'n onskuldige beeld voorhou. Hy beskryf dit soos volg:

Bonacus dat es een dier,

Dat thovet hevet als een stier,

Dat lijf entie manen mede

Rechte na der paerde sede;
Horen met so menighen kere,
Sine moeghen wonderen nummermere.

Alsment wille jaghen int strec,
So worptet achter hem sinen drec,
Daer toe loeptet so sere;
Dat sijt gheraken nemmermere,
Dien maect hi dat lijf verbolgen:
Dit word hem die hem volgen.

Dat bediet die ypocrite,
Die voren scinen als of si quite
Waren van alre mesdaet,
Maer wie so na hem gaet
Ende ondersoeket hare meninghe,
Hi salre in vinden sulke dinghe,
Daer hi mede wort bescout,
Eist dat hi hem daer mede hout (DNB II r. 527 – 547).

Vir die geestelikes het Van Maerlant 'n les uit die gedrag van die *corotes*. Die *corotes* is 'n tipe voël wat gedurig met die kraai veg terwyl die kraai dag en nag daarop uit is om wraak te neem. Sodra hulle die kans kry, roof hulle mekaar se eiers en kuikens. Die vete tussen die voëls laat Van Maerlant dink aan die gedrag van die geestelikes en die leke teenoor mekaar. Hy het die geestelikes sien lag, terwyl vier leke 'n

vyfde na die uitvaartmis dra. Hy het ook die leke gesien lag toe die geestelikes moes huil. Hy beskryf dit soos volg:

*Tusschen dese II nes gheen vrede,
Ende et dinct mi wesen die sede
Tusschen den leken ende den papen:
Noyt man en sacht so ghescapen,
Dat si verdroeghen over een.
Ic sach dat die pape green,
Daer die vierde droech den vychten
Ter kerken waert doot tere ghichten.
Oec sach ic lachghen den leyen,
Als die papen moesten screyen* (DNB III r. 865-874).

4.9 Samevatting

Alhoewel *Der Naturen Bloeme* baie onwaarskynlike en grappige verhaaltjies oor fabelagtige diere en hulle gedrag bevat, moet Van Maerlant as baanbreker op die gebied van vertaling vanuit Latyn na 'n moedertaal beskou word. Sy *Der Naturen Bloeme* kan beskou word as die eerste natuurwetenskaplike werk in Nederlands.

In die volgende hoofstuk sal *Der Naturen Bloeme* verder bespreek word as **ensiklopediese narratief**.

HOOFSTUK 5

DER NATUREN BLOEME GETOETS AAN DIE KENMERKE VAN DIE ENSIKLOPEDISE NARRATIEF

5.1 Inleiding

In hierdie hoofstuk gaan daar gekyk word in welke mate *Der Naturen Bloeme* voldoen aan die unieke kenmerke wat gestel word vir 'n **ensiklopediese narratief**. Die kenmerke van die ensiklopediese narratief is reeds in hoofstuk twee na aanleiding van die artikel "From Dante to Pynchon" deur Edward Mendelson (1976) bespreek. In hierdie hoofstuk sal *Der Naturen Bloeme* telkens getoets word aan dié kenmerke, terwyl die redes vir elke bevinding ook sistematies behandel sal word.

5.2 Kenmerk 1. Vorm en styl

Die vorm en styl van die ensiklopediese narratief is gewoonlik 'n weerspieëeling van die literêre styl en konvensies van die land en volk waaruit dit ontstaan het. *Der Naturen Bloeme* voldoen beslis aan hierdie kenmerk, aangesien die werk 'n weerspieëling van die literêre styl van sy tyd is.

Van Maerlant was 'n geleerde wat graag sy kennis met ander wou deel. "Maar hij deed het in verzen, omdat hij, evenmin als de gewone

Van Maerlant was 'n geleerde wat graag sy kennis met ander wou deel. "Maar hij deed het in verzen, omdat hij, evenmin als de gewone man, tot het besef gekomen was van het proza als kunstvorm. Als dan zijn vers correct en zijn rijmen goed waren, kwam het er verder minder op aan" (Van Mierlo 1946: 139). Kennisoordrag was vir hom belangriker as romantiese kuns en sy leuse was: "Kennis voor Kunst".

Soos reeds in paragraaf 3.3 genoem, het die tydperk waarin hy geleef het, vorm aan sy werk gegee. Van Maerlant het in die idioom van sy tyd en in die taal van die volk geskryf en dit was volgens Van Mierlo (1946: 150) 'n nuwe soort kuns wat ontluik het: "... onder de leeken, had zich een publiek gevormd, dat behagen ging scheppen aan schoolsche vraagstukken, om medezeggenschap op te eischen aan de grote problemen van den tijd en kritiek op het bestaande uit te oefenen".

Der Naturen Bloeme was handgeskrewe in netjiese letters met miniatuur-illustrasies. Die eerste eksemplare is oorgeskryf deur die Middeleeuse kloosterkopiïste en in elf manuskripte oorgelewer, waarvan sewe geïllustreerd is (vgl. Burger 1989: 150).

Kenmerkend van Van Maerlant se werk is sy didaktiese styl. Van Oostrom (1996: 2) lê klem daarop dat Van Maerlant vanaf sy vroegste werke die oordrag van kennis nagestreef het. "Hij is van jongs af een schrijver geweest met onderwijzersbloed." Hier gaan dit egter om

mens, en met betrekking tot die natuur van planten, stenen en dieren” (Van Oostrom 1996: 161).

Van Maerlant het die gees van die opkomende burgery in die volkstaal ingedra. ‘n Nugtere, positiewe ingesteldheid kenmerk sy hele werk. “Gekomen uit het volk, draagt hij, met al zijn kennis en wetenschap, nog in zich de ziel van den gewonen man, van den burger, die aan kunst gaat doen, en er zijn roeping in ziet. Vandaar reeds het eenigszins primitieve in zijn poezie, waarvan hij zich nooit geheel heeft kunnen ontdoen; zoo is hij immers nooit zeker geweest van zijn smaak. Vandaar zijn naief wondergeloof, waardoor hij alles wat geschreven stond, ook voor waarheid wilde gehouden zien, zooals de man uit het volk moeilijk waarheid en verdichtsel onderscheidt” (Van Mierlo 1946: 138).

Getrou aan die tradisie van sy tyd, het hy geskryf in navolging van die groot geleerde. Sy werk was, soos reeds vermeld in par. 4.6, vertalings of bewerkings van gekende skrywers van sy tyd, en daarby het hy gevoeg en weggelaat soos hy goed gedink het.

Wat die skryfstyl betref openbaar Van Maerlant, in sy omwerking van die stof vanuit die bronstekste ‘n neiging tot vereenvoudiging. Traude-Marie Nischik (1986: 92) praat van ‘n tendens van verkorting: “.....dass sich die Einschätzung von *Der Naturen Bloeme* als gewissenhafter Übersetzung nur in formaler Hinsicht als zutreffend

erweist. Unter inhaltlichem Gesichtspunkt erhartet sich hingegen der Verdacht einer Tendenz zur Vereinfachung, und damit zur vorgehenstechnischen Krzung".

'n Sekere strengheid kenmerk Van Maerlant se skryfstyl. Humor het in 'n groot mate by hom ontbreek. Maas (1998: 1) skryf in *Haarlems Dagblad*: "Hij is serieuzer, maar hij behandelt dan ook serieuze zaken." Hy noem die temas waardeur Maerlant gefassineer is, in sy ander werke, maar óók in *Der Naturen Bloeme*: "[H]et koningschap, de kruistochten, belegeringen en krijgstechniek en Maria-verering terwyl hij een warme belangstelling toonde voor de armen en onderdrukten." Hierdie temas word ook gevind in ander literêre werke van sy tyd soos *Van den Vos Reynaerde* (koningskap en kruistogte), *Beatrijs* (Maria-verering), en *Karel ende Elegast* (ridderskap, koningskap en krygstegniek).

Hoewel Van Maerlant daarvan gehou het om kennis oor te dra, was hy gekant teen die "waalsche" ligsinnigheid, "die meer liegen dan zij weten," maar hy het tog die skoonheid in sy styl behou. "Schoonheid en waarheid lijken toch minder de aartsvijanden die romantici er vaak in zien. Zeker in het geval van Jacob van Maerlant is er alle reden om de tegenstelling tussen vroeger en later flink te relativieren. Ook na *Der Naturen Bloeme* zou hij immers nog een warm hart houden voor de schoonheid van verhalen" (Van Oostrom 1996: 151).

Naturen Bloeme zou hy immers nog een warm hart houden voor de schoonheid van verhalen” (Van Oostrom 1996: 151).

Dit blyk dus uit die voorafgaande bespreking dat Van Maerlant se styl die vorm en styl van die literêre konvensies van sy volk en vaderland weerspieël het. Dink bv. hier aan die paarrym van die klassieke werk *Van den Vos Reynaerde* en die Maria-verering in *Beatrijs*. Die werk van Van Maerlant beantwoord dus aan die bogenoemde vereiste van die ensiklopediese narratief.

5.3 Kenmerk 2. ‘n Breër perspektief

Die ensiklopediese narratief bied ‘n breër perspektief van ‘n kultuur as die gewone geskrewe fiksie. In hierdie opsig voldoen *Der Naturen Bloeme* beslis aan die vereiste vir ensiklopediese narratief aangesien daar ‘n wye spektrum van kennis oor ‘n verskeidenheid vakgebiede in hierdie één werk gevind word.

Daar is meer kennis as wat ‘n enkele persoon kan hanteer in *Der Naturen Bloeme* saamgevat. Van Maerlant skryf in detail oor ‘n groot verskeidenheid sake.

Soos reeds in paragraaf 4 genoem, is die kennis wat Van Maerlant oordra verstommend en bring hy met *Der Naturen Bloeme* ‘n

ommekeer in die Middelnederlandse letterkunde teweeg. *Der Naturen Bloeme* word “de klapgip waarmee de hele Middelnederlandse letterkunde van koers verandert, en een nieuw tijdvak binnenzeilt” (Knuvelder 1970; aangehaal in Van Oostrom 1996: 151). *Der Naturen Bloeme* is ‘n wetenskaplike werk wat oor verskillende afdelings van die biologie en wetenskap strek, soos reeds in paragraaf 4.5 vermeld is.

Van Maerlant skryf oor ‘n wye verskeidenheid vakterreine. By die beskrywing van die valk gebruik hy vakterminologie wat hy uit die Latynse bronne vertaal het. Die terminologie was ‘n soort **jagterstaal** wat aan jagters bekend was oor taalgrense heen. “Um seine Informationen auch in terminologisch sachgerechter Weise darzubieten, sieht sich der Dichter zu einem weiteren Anpassungsschritt veranlasst, zur Verwendung von Elementen der Waidmannssprache. Begünstigt wird diese Vorgehensentscheidung durch den Sachverhalt, dass es sich beim ‘Jägerlatein’ um das volkssprachliche Verständigungsmedium innerhalb eines Kreises von Fachleuten handelt, deren Zusammengehörigkeit aus dem gemeinsamen Interesse an ‘hobby, sport or art’ erwächst” (Nischick 1986: 162).

In *Der Naturen Bloeme* is ‘n volle verslag te kry van die tegnologie en wetenskap van die Middeleeue. Van Maerlant het daarin geslaag om in ‘n enkele boek die sosiale, politieke en godsdiestige vraagstukke op ‘n treffende wyse onder die aandag van leke te bring. Soos Van

uit hun algemeenheid op concrete, actuele toestanden over te dragen. Maar hij heeft die enige algemeen zedenkundige, sociale, politieke en godsdienstige vraagstukken onder leeken gebracht en er een pakkenden, treffenden vorm aan gegeven”.

Geen ander digter het ooit voor Van Maerlant oor soveel verskillende onderwerpe in die volkstaal gedig nie. Hy was ook ‘n baanbreker op die gebied van die sedeleer en godsdienst. “Het best zullen wij hem nog begroeten als een hoogstrevend man, van edel karakter, met groot-menschelijke bedoelingen: om zedelijken ernst op te wekken en adel en geestelijkheid tot het besef van hun hooge plichten aan te manen” (Van Mierlo 1946: 150). Sy ware liefde vir die kerk, vir die maagd Maria, vir die land in sy opwekking tot ‘n nuwe kruistog, en sy medelye met die nood van Christus, bly van die mees simpatieke eienskappe van sy persoonlikheid en werk.

Op politieke gebied het sy werk ‘n brug gevorm tussen die staat en die kerk. Daar was ‘n delikate verhouding tussen dié twee. Van Maerlant wat ‘n Katoliek was en deur sy opdraggewers betaal is, het tussen hierdie pole beweeg. Van Driel (1996: 2) skryf: “De relatie tussen het werk van Jacob en de politieke situatie van de tweede helft van die dertiende eeuw is buitengewoon integrerend. Via zijn heren en opdrachtgevers, Floris en zijn familie blijkt Van Maerlant verbonden te zijn met de wereldpolitiek van zijn tijd”.

dertiende eeuw is buitengewoon integrerend. Via zijn heren en opdrachtgevers, Floris en zijn familie, blijkt Van Maerlant verbonden te zijn met de wereldpolitiek van zijn tijd.”

5.4 Kenmerk 3. Werk van groot omvang

Die **ensiklopediese narratief** is nie noodwendig altyd een enkele groot werk nie, maar bestaan soms uit meer werke van groot omvang (vergelyk paragrawe 2.4 en 2.8). *Der Naturen Bloeme* is gewis ‘n werk van groot omvang en voldoen dus aan hierdie vereistes vir die **ensiklopediese narratief**. Soos reeds genoem, bestaan hierdie reusewerk van Van Maerlant uit dertien boeke wat in een bundel saamgevoeg is.

Soos in paragraaf 3 genoem, bestaan *Der Naturen Bloeme* uit 16 670 versreeëls. Van Maerlant skryf oor 108 diere in sy Bestiarium. In Boek III beskryf hy 117 verskillende voëlsoorte en in Boek IV 51 verskillende soorte seewonders. In Boek V bespreek hy 67 verskillende soorte visse. Boek VI handel oor 35 soorte slange terwyl Boek VII betrekking het op insekte, wurms, bye en miere. In Boek VIII skryf hy oor 40 boomsoorte. In Boek IX skryf hy oor spesery-draende bome en in Boek X oor geneeskragtige kruie en plante. Boek XI handel oor fonteine; Boek XII oor edelstene en boek XIII oor die sewe metale.

(1996: 161) hom soos volg uitgespreek: "Dat is concrete feitenkennis van die omringende wereld, met name in haar materiële vorm op aarde: van geografie, over de zieke en gezonde mens, en met betrekking tot de natuur van planten, stenen en dieren. Die duidelijke nadruk op stoffelike, aardse zaken, sluit transcendentie absoluut niet uit. Integendeel, het besef dat alles in één goddelijk verband is opgenomen, blijft altijd overkoepelend aanwezig, en wordt zelfs aangescherpt door kennis van Zijn wonderbare schepping". In *Der Naturen Bloeme* sou hierdie kennis tot 'n hoogtepunt kom aangesien Van Maerlant hom reeds op die eiland Voorne hoofsaaklik op kennisoordrag toegespits het.

5.5 Kenmerk 4. Uitkringeffek

Die ensiklopediese narratief kring wyer uit as net die persoonlike: na 'n wyer kring van nasionale en mitiese geskiedenis en ook na die geskiedenis van 'n eie taal. *Der Naturen Bloeme* voldoen aan hierdie kenmerk vir die ensiklopediese narratief aangesien die werk, soos hierbo genoem, vanaf die hoofstuk oor die vreemde volke, na die diereryk, die voëls, die visse en die natuur uitbrei.

In sy beskrywings van wonderbaarlike volke het Van Maerlant verder oor nasionale grense heen geskryf en inligting oor alle destyds bekende en mitiese volke in vreemde lande betrek as hy onder meer skryf oor

die Pigmeë, die Amasone, die eenvoetige mense en die volke wat in Ethiopië en Indië gewoon het.

Soos reeds genoem, lê Van Maerlant se waarde daarin dat hy hierdie reusewerk in die volkstaal geskryf het. Al skrywende het hy 'n nuwe tradisie geskep, want met *Der Naturen Bloeme* het Van Maerlant waarskynlik die eerste natuurwetenskaplike werk in Nederlands geskryf en ook die eerste omsetting in 'n Europese taal van die Aristoteliaanse Bestiarium. Van Mierlo (1946: 142-149) skryf hieroor: "Hij schreef voor leeken, jawel, maar uit de kringen van den adel, misschien van het hogere patriciaat. Al geven wij grif toe, dat zijn werk in de volkstaal na verloop van jaren ook breedere lagen van het volk bereiken kon"; en ook: "... dat hij in die taal tot ons volk heeft gesproken. Zoo is hij één van de grote grondleggers geworden van ons Nederlandsch. Zijn oeuvre is in dat opzicht het belangrijkste der Middeleeuwen. Reeds door zijn omvang drong het zich op. De clerken hebben in hem hun voorbeeld gezien. Hij zelf had er reeds naar gestreefd om zich boven het dialect te verheffen naar een algemeene taal, die over de gansche Nederlanden kon begrepen worden. En zijn volgelingen trachtten hun taal naar de zijne te vormen, om steeds meer boven de dialecten uit te gaan. Zoo bouwde het Nederlandsch zich op".

5.6 Kenmerk 5 Die ensiklopediese narratief as wetenskaplike werk

In paragraaf 2 van hierdie skripsie is genoem dat die ensiklopediese narratief homself onderskei deur 'n wye stel kwaliteite wat 'n wye spektrum tegnologie of wetenskap insluit. Waar daar uit die werke van Dante, Rabelais, Pynchon en ander volledige verslae van onderskeidelik die Middeleeuse sterrekunde, Renaissance-medisyne en gevorderde wiskunde verkry kan word, kan 'n mens in *Der Naturen Bloeme* ook 'n goeie beeld kry van die Middeleeuse wetenskap en natuurkunde. *Der Naturen Bloeme* was die biologieboek wat die Middeleeuse geskiedenis 'n nuwe tydvak binnegelei het; na 'n tydperk waar kennis vir die mens belangriker begin word het.

Van Maerlant het van die veronderstelling uitgegaan dat dit noodsaaklik is om kennis oor te dra en veral om kennis van wetenskap te versprei "en de zich vernieuwende maatschappij deelachtig te maken aan de goederen der beschaving" (Van Oostrom 1996: 151). Hy het enorme dele van die wetenskap en byna al die bestaande kennis oor die natuur en biologie van sy tyd toeganklik gemaak vir 'n publiek wat Latyn nie magtig was nie. Hy het ook nie teruggediens vir vernuwing nie. Onder sy leuse: "Nutschap ende waer" het hy, in vergelyking met die digters van sy tyd, 'n ensiklopediese handboek oor die hele natuurkundige spektrum van die wetenskap geskryf (Van Mierlo 1946: 49).

Wien so favelen dan vernoyen

Ende onnutte loghene moyen

Lese hier nutscap ende waer (DNB Prologhe r. 85-87).

Te Winkel (1877: 52) wys ook op 'n sedelike strekking in die wetenskap. Hy skryf dat Van Maerlant met *Der Naturen Bloeme* nie slegs die terrein betree het van die wetenskap nie, maar ook die gees en idioom van die tyd waarin hy geleef het. "Met zijn boek *Der Naturen Bloeme* betreedt Maerlant het gebied der wetenschap, doch eene wetenschap in den geest zijns tijds, eene, die zoo niet alleen, dan toch hoofdzakelijk, werd beoefend met eene zedenkundige strekking. Maerlant schrijft wel een Spiegel der Natuur, maar draagt zorg, dat die, door moralisatiën en zelfs door berispingen, tevens een Spiegel der zeden wordt, zooals trouwens ook de bron was, waaruit hij putte."

Der Naturen Bloeme word dus beskou as 'n ensiklopediese handboek van 'n volledige natuurkundige wetenskap. Soos reeds genoem in par. 3.6, het Van Maerlant die wetenskap wat tot nou toe nog vir die oorgrote meerderheid van die volk verborge was, in 'n volkstaal vertaal. Hy was die eerste persoon in die geskiedenis wat hierdie taak onderneem het (vgl Van Oostrom 1996: 24).

Op die gebied van die **natuur-en geneeskunde** was hy ook 'n baanbreker. "Zijne der *Naturen Bloeme* en zijne *Heimelicheit der*

Heimelicheden mogen als die eerste voortbrengsels in die vakken worden beschouwd" (Serrure 1867: 26).

5.7 Kenmerk 6. Die ensiklopediese narratief as genre

Uit die onderstaande bespreking sal die onderskeie definisies aantoon dat *Der Naturen Bloeme* tot die genre van die **ensiklopediese narratief** behoort.

Die HAT beskryf **genre** as 'n soort, of styl veral 'n kategorie van kuns of literatuur wat gekarakteriseer kan word deur 'n sekere vorm, onderwerp of atmosfeer. In die breedste sin van die woord kan genre ook verskillende kunsvorme aandui, bv. die literatuur as 'n genre teenoor die filmkuns as 'n aparte of selfstandige genre.

Die **ensiklopediese narratief** is identifiseerbaar deur sy intrinsieke kenmerke soos die vorm en styl van die werk wat gewoonlik 'n weerspieëeling is van die literêre styl en konvensies van die land en volk waaruit dit ontstaan. Die ensiklopediese narratief kan ook uitgeken word deur die breër perspektief wat dit oor die totale spektrum van die kultuur bied. Hierdie perspektief strek heelwat wyer as dié van die gewone geskrewe fiksie.

Verder is die **ensiklopediese narratief** identifiseerbaar deur die feit dat dit gewoonlik 'n uitkragende werk van groot omvang is. Die werk kring wyer uit as die eie omgewing en wel na die nasionale en mitiese geskiedenis asook na die geskiedenis van 'n eie taal. Ensiklopediese narratiewe poog almal om 'n volledige spektrum feite te gee oor die geloof en ideologiese perspektiewe van 'n sekere kultuur, terwyl dit die oorsprong van daardie spesifieke idees ontleed.

Soos reeds in paragraaf 2 genoem, is die **ensiklopediese narratief** ook in terme van sekere ekstrinsieke kenmerke, soos **resepsie** en **verwagting**, vir die leserspubliek herkenbaar. Daar bestaan dus sekere konstante kwaliteite waarvolgens die ensiklopediese narratief as 'n eie **genre** getipeer kan word. Die individuele leser se kulturele en literêre opvoedingspeil is hier van belang.

Aangesien daar reeds aangevoer is dat *Der Naturen Bloeme* as **ensiklopediese narratief** erken kan word volgens bostaande kenmerke, is dit duidelik dat *Der Naturen Bloeme* ook tot die eie **genre** van hierdie eksklusieve kategorie behoort.

Die interpretasie van genre as kontinuum, soos dit in paragraaf 2 bespreek is, kan hier op *Der Naturen Bloeme* van toepassing gemaak word. Volgens die wyer betekenis van die woord *genre*, wat etimologies verwant is aan woorde soos *generous*, *generate*, *genesis*, *generic*, *general*, en *genitor*, word genre 'n skakel wat met 'n wyer

reeks betekenisse verbind kan word. In die geval van *Der Naturen Bloeme* kom 'n aaneenlopendheid in die werk na vore met betrekking tot temas, styl, vorm en simboliek. Van Maerlant begin by die vreemde volke, en daarna kom die diereryk, die seemonsters, die visse, die voëls, die plante en die metale aan die beurt.

Genre as 'n kontinuum kom veral duidelik in Boek I tot Boek XIII as 'n aaneengeskakelde vorm van styl en tema na vore. Die vertellings word saamgebind in 'n gemeenskaplike tema om die "verhaal" te vertel. In hierdie sin word *Der Naturen Bloeme*, as ensiklopediese narratief, dus 'n **genre** op sigself met 'n kontinuum van groeiende kennis, waarbinne die proses van transformasie op 'n nuwe bedeling berus.

5.8 Kenmerk 7 Die alledaagse as vertrekpunt

Die ensiklopediese narratief ontstaan vanuit die normale, alledaagse lewe. Vanaf daardie vertrekpunt, gaan die outeur voort om steeds oor die alledaagse te skryf.

Der Naturen Bloeme voldoen slegs gedeeltelik aan hierdie kenmerk. Aan die een kant is dit deel van die alledaagse lewe omdat dit in die taal en idioom van die gewone mens geskryf is. Aan die ander kant het Van Maerlant egter nie by die gewone gebly nie maar het hy verder gegaan om oor die wyer spektrum van buitengewone kennis te skryf.

Wat die gewone en alledaagse betref, het Van Maerlant 'n intense belangstelling getoon in feite en kennis met betrekking tot praktiese sake. Van Deel (1996: 2) skryf in *De Volkskrant* soos volg: "...zijn belangstelling ging vooral uit naar het cognitieve, naar het aardse en hoe men daar heeft te handelen. Zijn ethiek was praktisch en meed extremen." Hy het in die volkstaal vir die gewone mens geskryf en in hierdie verband voldoen *Der Naturen Bloeme* aan bogenoemde vereiste. In vele opsigte het hy die konkrete feitekennis van sy omringende wêreld beskryf. Daar is raad vir siekes en gesondes en daar is inligting oor die natuur, plante, klippe en diere.

Die een "vereiste" vir die ensiklopediese narratief hier ter sprake, is dat dit uitgaan vanuit die gewone en uitbrei oor die gewone. In hierdie opsig kan *Der Naturen Bloeme* nie as 'n ensiklopediese narratief getypeer word nie. Van Maerlant gaan verder as die gewone en skryf ook oor die buitengewone. Hy skryf oor wonderlike volke, seewonders, visse, bome, stene en metale. Van Maerlant vertaal nie slegs uit boeke van geleerde van sy tyd nie, maar laat ook inligting weg en voeg by soos hy goeddink. Verder het hy sy eiesinnige karaktertrekke gehad en spreek hy hom striemd uit teen die uitbuiting van die armes en die wantoestande in die kerk. Fens (1996: 2) skryf soos volg: "... het eigene van zijn visie op bepaalde zaken wordt heel goed zichtbaar. Het werk wordt niet zelfstandig beschouwd, maar voortdurend vergelijkenderwijs, in een ruimere context daardoor ook."

Uit die bogenoemde besprekings blyk dit duidelik dat *Der Naturen Bloeme* t.o.v. hierdie kenmerk net gedeeltelik aan die vereistes vir die ensiklopediese narratief voldoen aangesien Van Maerlant by die gewoon alledaagse begin, maar voortgaan na die buitengewone.

5.9 Kenmerk 8. Proklameerde van 'n nuwe dispensasie

Die ensiklopediese narratief verwys na die kompleksiteit van 'n politieke bestel en in baie opsigte proklameer dit 'n nuwe dispensasie. Die ensiklopediese narratief vind gewoonlik sy oorsprong in 'n onwettige situasie en staan in opposisie tot die kulture waaruit dit ontstaan. In hierdie geval voldoen *Der Naturen Bloeme* net gedeeltelik aan die vereistes vir die **ensiklopediese narratief**. *Der Naturen Bloeme* verwys indirek na die kompleksiteit van die politieke bestel gedurende Van Maerlant se tyd. Hy was, soos reeds vermeld, veral gekant teen die magsmisbruik van die adelstand en het kritiek gelewer teen die uitbuiting van die armes deur die magsdraers.

Aan die ander kant het Van Maerlant nie openlik 'n nuwe dispensasie verkondig nie. Hy was té veel van 'n dienaar van die staat en die kerk en het hom slegs per geleentheid teen die stelsel verset.

5.10 Kenmerk 9. Die dubbele funksie van voorspelling en satire

Ensiklopediese narratiewe inkorporeer die dubbele funksie van voorspelling en satire. Dit voorspel “huidige” gebeure wat in die toekoms sal plaasvind. Hierdie gebeure vind gewoonlik plaas op ‘n tydstip nie lank na die verskyning van die werk nie.

Met betrekking tot *Der Naturen Bloeme* is die antwoord ten opsigte van toepaslikheid gedeeltelik “ja” en “nee”. *Der Naturen Bloeme* kan wel in sekere opsigte as satire beskou word, aangesien Van Maerlant met die sosiaal-politieke stelsel spot. Aan die ander kant kan die werk nie as ‘n voorspelling vir die toekoms gesien word nie.

Volgens die HAT is *satire* ‘n letterkundige geskrif waarin menslike of individuele swakhede, dwaashede, ondeugde, wantoestande of tekortkomings bespotlik voorgestel word. Die *Webster Comprehensive Dictionary* beskryf *satire* ook as die gebruik van sarkasme, ironie, of uiterste gevathed om met verkeerde praktyke te spot en hulle teen te staan. Swakhede in die stelsel van die staat en kerk is baie deur Van Maerlant bespot. Hy het teen die rykes gerebelleer. Van Oostrom (1996: 228) skryf: “In heel zijn werk blijkt Maerlant de armen en eenvoudigen ten zeerste toegedaan en toont hij zich een fanatiek bestrijder van machtsmisbruik. Juist in zijn latere geschriften wordt hij dienaangaande zelfs uitgesproken fel, hetgeen de overeenstemming tussen zijn verzen en de Damse klacht alleen maar versterkt”. Van

Maerlant skryf bv. oor die pragtige meeу wat op die dooie liggaam van 'n drenkeling aas en vergelyk die uitpik van die drenkeling se oë satiries en sardonies met die rykes:

*"Wel slachten si den riken vrecken
Die op die diere tiden mecken,
Dats der aermer liede tempeest.
Danne wanen si emmer winnen meest,
Dan sijn si vro ende hebben joye;
Noch worden si des viants proie"* (Van Oostrom 1996: 228).

5.11 Kenmerk 10. Saamgroepering van narratiewe

Die ensiklopediese narratief is 'n saamgroepering (ensiklopedie) van **narratiewe**. Hoewel hierdie **narratiewe** eienskappe van die roman, poësie en drama insluit, is dit nooit beperk tot hierdie konvensies nie.

Jacob van Maerlant het, volgens die tradisie van sy tyd, sy kennis verkry uit erkende werke van sy tydgenote. Sy werke was nie sy oorspronklike werk nie, maar eerder **vertalings** van ander skrywers. Sy tydgenote het egter die raamwerk verskaf wat hy kon gebruik en hy het daarop voortgebou.

Der Naturen Bloeme groepeer in 'n sekere sin narratiewe van Aristoteles, Albertus Magnus, Augustinus en ander skrywers saam,

maar daar is uiteindelik één oorkoepelende narratief, één duidelike stem – dié van Van Maerlant.

Hierdie kenmerk is dan nie eie aan *Der Naturen Bloeme* nie en dit voldoen dus nie werklik aan hierdie vereiste vir die **ensiklopediese narratief** nie.

5.12 Samevatting

Uit bogenoemde bespreking kan gesien word hoe *Der Naturen Bloeme* telkens getoets is aan die vereistes vir die **ensiklopediese narratief**. Daar is bevind dat kenmerke 1 tot 6 van toepassing is, kenmerke 7 tot 9 gedeeltelik van toepassing en dat kenmerk 10 nie aan die vereiste vir die ensiklopediese narratief voldoen nie. Dit bewys dus dat *Der Naturen Bloeme* grotendeels wel 'n **ensiklopediese narratief** is.

HOOFTUK 6

SAMEVATTING EN BEVINDINGS

In hierdie skripsié is daar besin oor die werk van die Middeleeuse skrywer Jacob van Maerlant en in die besonder oor sy groot werk oor die natuur, *Der Naturen Bloeme*.

Die relatiewe onbekendheid van die genre **ensiklopediese narratief**, en die afwesigheid van enige resente studies oor *Der Naturen Bloeme* met betrekking tot hierdie genre, skep die geleentheid vir die ondersoek van hierdie studie en vorm die basis vir die navorsing van hierdie skripsié.

Daar is gewys op die navorsing wat reeds gedoen is oor die Middeleeuse Bestiarium en oor die werk van die skrywer, Jacob van Maerlant. Voorts is daarop gewys dat daar nog nie intensief navorsing gedoen is oor die genre van die **ensiklopediese narratief** nie.

Die hoofdoelstelling van hierdie skripsié was dan eerstens om die **ensiklopediese narratief te ondersoek**.

Die doel van die studie was verder 'n poging om *Der Naturen Bloeme* as lid van hierdie eksklusiewe genre te kwalifiseer.

Die term **ensiklopediese narratief** is in paragraaf 2 aan die hand van die artikel van Edward Mendelson, *From Dante to Pynchon* (1976) ontleed. Daar is kortlik gefokus op die riglyne waarvolgens die **ensiklopediese narratief** as 'n genre tipeer kan word. Verder is daarop gewys dat, alhoewel die **ensiklopediese narratief** reeds in die Westerse literatuur 'n sentrale posisie inneem, dit blyk dat die term as sulks en die tipering daarvan as genre nog nie ten volle erkenning kry nie.

Die aard van die **ensiklopediese narratief** in die Westerse opset is verder omskryf en om dit te verstaan is die ander werke wat lede van hierdie eksklusiewe groep uitmaak, genoem. Daar is gekyk na die proses van identifikasie, veral met verwysing na Pynchon wat hierdie proses meer herkenbaar gemaak het in sy *Gravity's Rainbow*.

Die ontwikkeling van die **ensiklopediese narratief** uit die epiiese verhaal is aangetoon. Daar is aangetoon dat die **ensiklopediese narratief** nie deur 'n enkele plot of struktuur nie, maar deur 'n wyer stel kwaliteite onderskei kan word. Uit hierdie ondersoek vloeи die spesiale en definieerbare plek van die **ensiklopediese narratief** as besliste unieke kunsvorm wat erkenning behoort te kry in die literêre wêreld.

Die persoon van die digter, Jacob van Maerlant, sy talente en gawes, geweldige energie en indrukwekkende oeuvre, was onder die soeklig in paragraaf 3. Daar is gekyk na Van Maerlant wat, as Informatikus van die Middeleeue, oor 'n wye veld geskryf het: oor die geskiedenis, politiek en

die ridderkultuur, maar ook oor die natuur, drome en edelstene, terwyl hy steeds 'n intense belangstelling vir die situasie van die armes en onderdruktes getoon het. Alhoewel hy nog 'n sagte plek behou het "voor de schoonheid van verhalen; gaan het hier om te beginnen om uitdrukkelijk de overdracht van kennis na te streeft" (Van Oostrom: 1996: 152).

Der Naturen Bloeme, as natuurensiklopedie van die Middeleeue, is in par. 4 gekontekstualiseer binne die geskiedkundige en literêre milieu van sy tyd. Hierdie omvattende werk wat handel oor die diereryk en die wondere van die natuur, is ondersoek. Daar is gekyk na die ontstaansperiode, redes waarom dit geskryf is, die inhoud en taalgebruik.

Die vraag of *Der Naturen Bloeme* aan die vereistes vir die **ensiklopediese narratief** voldoen, is in paragraaf 5 aan die hand van tien kenmerke bespreek. Die ensiklopediese kwaliteite van *Der Naturen Bloeme* is ondersoek, die raakpunte met die **ensiklopediese narratief** is telkens uitgewys en die kenmerke is stap vir stap behandel. Die begrip **genre** is ondersoek en *Der Naturen Bloeme* is daarvan in verband gebring.

Die vorm en styl van die ensiklopediese narratief het onder die soeklig gekom en dit is bewys dat *Der Naturen Bloeme* aan die "vereistes" van die ensiklopediese narratief voldoen.

Die wyer perspektief van *Der Naturen Bloeme* toon bv. dat meer kennis as wat 'n enkele persoon kan hanteer, in hierdie werk vervat is en *Der Naturen Bloeme* voldoen dan aan hierdie vereiste van die ensiklopediese narratief.

Van Maerlant het die kuns bemeester om die Middeleeuse Bestiarium in literatuur wat boei oor te sit. Volgens 'n vry gangbare opvatting sou hy in sy latere werke sy ware aard gevolg het om kennis bo kuns te stel. *Der Naturen Bloeme* word as keerpunt t.o.v. hierdie beskouing aangegee (Van Oostrom 1996: 151).

Daar is besin oor die ensiklopediese narratief as werk van groot omvang, oor die uitkringeffek daarvan na die nasionale en mitiese geskiedenis en die geskiedenis van die eie taal. Daar is gewys op die ensiklopediese narratief as wetenskaplike werk ten opsigte waarvan *Der Naturen Bloeme* uitstaan as uitsonderlike Middeleeuse werk in biologie en natuurkunde.

In paragrawe 2, 4 en 5 is aandag gegee aan die begrip **genre**, die definisie van genre asook die intrinsieke sowel as ekstrensieke eienskappe waarvolgens 'n genre gewoonlik uitgeken word. *Der Naturen Bloeme* as ensiklopediese narratief is aan hierdie maatstawwe getoets en daar is aangetoon dat die teks wel as 'n genre geklassifiseer kan word.

Samevattend kan daar uit die bogenoemde bespreking vasgestel word dat waar *Der Naturen Bloeme* blootgestel is aan die toets van die tien kenmerke van die **ensiklopediese narratief**, bevindings gewys het dat ses van die kenmerke positief is, drie gedeeltelik van toepassing en een kenmerk negatief is. Hierdie bevindings bewys dus dat *Der Naturen Bloeme* wel grotendeels 'n **ensiklopediese narratief** is.

BIBLIOGRAFIE

- Abrahams, S.Q. 2002. "Reading Genre, Reading Across Genre." Mini thesis: Masters of Arts in Literary and Cultural Studies. UCT.
- Burger, P. 1989. Jacob van Maerlant: *Het Boek der Natuur*. Samenstelling en vertaling Peter Burger. Amsterdam: Querido.
- Burger, P. 1990. "Katholieke dieren". *Literatuur*, 7(2) Maart/April: 66-73.
- Clair, C. 1967. *Unnatural History. An Illustrated Bestiary*. London: Abelard-Schuman.
- Cloete, T.T. 1992. *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: Haum-Literêr.
- Engels, G. 1895. *Over het gebruik van den conjunctief en de casus bij Maerlant*. Groningen: Scholtens & Zoon.
- Fens, K. 1996. "De belegering van een leegte". *De Volkskrant*, 04-03-1996.
- Frye, N. 1985. *The Harper Handbook to Literature*. New York: Harper&Row Publishers.
- Gerritsen, W.P. 1996. "Een koster hekelt de laksheid: Jacob van Maerlant terug in zijn tijd". *NRC Handelsblad*, 05-04-1996.
- Goedegebuure, J. 1996. "Een Potvis op het droge". *HP/DeTijd*, 29-03-1996.
- Maas, N. 1998. "Jacob van Maerlant terecht de vader der Nederlandse dichters". *Haarlems Dagblad*, 13-08-1998.
- Makaryk, I.R. 1985. *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory*. Toronto: University of Toronto Press.
- Mendelson, E. 1976. "Encyclopedic Narrative: From Dante to Pynchon". *Modern Language Notes*, 91 (6): 1267-1275.
- Nischick, T.M. 1986. *Das Volkssprachliche Naturbuch im späten Mittelalter*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Pleij, H. 1996. "Sprankelende monumentenzorg: Frits van Oostroms' Maerlant". *Vrij Nederland*, 06-04-1996.
- Serrure, T.A. 1867. *Jacob van Maerlant en Zijne Werken*. Gent: De Busscher en Zoon.
- Te Winkel, J. 1877. *Maerlants Werken, beschouwd als Spiegel van de dertiende eeuw*. Leiden: E.J.Brill.
- Van Driel, L. 1996. "Jongleren met Maerlant". *Provinciale Zeeuwse Courant*, 06-09-1996.
- Van Mierlo, S. J. 1946. *Jacob van Maerlant: Zijn leven – zijn werken*. Antwerpen: Uitgeversmij, N.J.Standaard-Boekhandel.
- Van Oostrom, F. 1996. *Maerlants Wereld*. Amsterdam: Prometheus.
- Van Deel, T. 1996. "Jacob van Maerlant: Wie integer is, wordt te kijk gezet". *De Volkskrant*, 05-04-1996.

Verwijs, E. 1878. *Jacob van Maerlants Naturen Bloeme*. Groningen: J B. Wolters.

Webster Comprehensive Dictionary, 1992. International Edition. Chicago: J.G. Ferguson Publishing Company.